

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Kemal ÇİNÇİN

ÖZGÜRLÜK SORGULAMASINDA MATEMATİKSEL MODELLEMENİN OLANAĞI

Felsefe Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Kemal ÇİNÇİN

ÖZGÜRLÜK SORGULAMASINDA MATEMATİKSEL MODELLEMENİN OLANAĞI

Danışman

Prof. Dr. Şahin FİLİZ

Felsefe Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2020

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Kemal ÇİNÇİN'in bu çalışması jürimiz tarafından Felsefe Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mevlüt ALBAYRAK (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Şahin FİLİZ (İmza)

Üye : Doç. Dr. Barış Bülent KIRLAR (İmza)

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Ekin Kaynak ILTAR (İmza)

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Özlem TOPCAN (İmza)

Tez Başlığı: Özgürlük Sorgulamasında Matematiksel Modellemenin Olanağı

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 27/12/2019

Mezuniyet Tarihi : 09/01 /2020

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Özgürlük Sorgulamasında Matematiksel Modellemenin Olanığı” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

03/01/2020

Kemal ÇİNÇİN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Kemal ÇİNÇİN
Öğrenci Numarası	20155232001
Enstitü Ana Bilim Dalı	Felsefe
Programı	Doktora
Programın Türü	() Tezli Yüksek Lisans (X) Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Şahin FİLİZ
Tez Başlığı	Özgürlük Sorgulamasında Matematiksel Modellemenin Olanğı
Turnitin Ödev Numarası	1239114867

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 60 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 03/01/2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 5

alıntılar dahil % 10 dur.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

03/01/2020

Prof. Dr. Şahin FİLİZ

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
SUMMARY	iii
ÖNSÖZ	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAM OLARAK ÖZGÜRLÜK

1.1. Özgürlük Tartışmaları Açısından Düşünce Örnekleri	5
--	---

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK VE BİLİNÇ

2.1. Özgürlük ve Tecrübe	12
2.2. Özgürlük ve İsteme	13
2.3. Özgürlük ve Bilgi	15
2.4. Özgürlük ve Yaratıcı Düşünce	17
2.5. Özgürlük ve İnanç	18

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÜKLENEN VE HİSSEDİLEN ÖZGÜRLÜK

3.1. Özgürlük Düşüncesinin Modellenmesi	21
3.2. Özgürlük ve Kaos	29

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK VE AHLAK İLİŞKİSİ

4.1. Özgürlüğün Etik Açıdan Değeri	31
4.2. Araç ve Amaç Olarak Özgürlük	36
4.3. Özgürlük Alanlarının Modellenmesi	38

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜĞÜK VE EĞİTİM

5.1. Özgürlüğün Eğitimdeki Rolü	40
---------------------------------------	----

SONUÇ	45
-------------	----

KAYNAKÇA	48
----------------	----

ÖZGEÇMİŞ	50
----------------	----

ÖZET

Bu çalışmada, özgürlük hissinin sorgulanmasındaki eylem kombinasyonlarının hangi şartlarda olanaklı olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Özgürlüğü hisseden özne ile özgürlüğü hakkında yorum yapılan öznenin ayrımı, hissedilen özgürlük ile yüklenilen özgürlük ayrımını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, özgürlüğün varlığına ilişkin sorgulamalarda olası eylem kombinasyonlarının fark edilmesi ve ortaya konulmasında kaos, tecrübe, bilgi ve inanç faktörlerinin etkisi üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte, söz konusu eylem kombinasyonlarının matematiksel bir modellemesi mümkün gözükmemektedir.

Tercih ve isteme arasındaki akla dayalı fark, mantık kurallarının işletilmesine dayandırılır. Ayrıca, her türlü etik teori de akıl ve mantık temelinde ortaya konulmuştur. Akıl ve mantık, bilim olarak matematiğin temelini oluşturur. Tezde matematik, etik ve özgürlük kavramları arasında ilişki kurmanın yolları araştırılmıştır. Matematiğin devreye girmesi ile birlikte özgürlüğe yönelik tartışmaların farklı bir boyut kazanacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla, etiğin önemli bir konusu olarak özgürlüğü araç ve amaç olarak ele alma koşulları yeniden değerlendirilebilir. Eğitimin yaratıcı düşünce ve etik tartışmalardaki önemi, eğitim ve özgürlük ilişkisini yeniden ele almayı gerektirmektedir.

Bilincin nesnesine yönelimi, olası eylem kombinasyonlarının kurulmasında rol almaktadır. Öyle ki, özgürlüğe ilişkin sorgulamalar bilincin varlığına muhtaçtır. Her türden zihinsel işlemlere eşlik eden bilinç, özgürlük alanlarının kesişimi söz konusu olduğunda özgürlük hissinin varlığına ya da yokluğuna ilişkin kararda belirleyici ana unsurdur. Çalışmada, kurulan özgürlük alanlarının ne anlama geldiği ve bu alanların kesişmesi durumunda özgürlük hissinin hangi koşullarda kaybolduğu anlatılmaya çalışılacaktır.

Sonuç olarak, özgürlüğün anlık olarak değerlendirilen ve matematiksel modellemeye uygun zihinsel işlemlerle sorgulanan bir kavram olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özgürlük, Matematik, Bilinç, Etik, Eğitim

SUMMARY

POSSIBILITY OF MATHEMATICAL MODELING IN FREEDOM QUESTIONING

This study aims to determine the conditions under which combinations of actions are possible in questioning the sense of freedom. The distinction between the subject feeling freedom and the subject commented on its freedom required the distinction between the freedom felt and the freedom imposed. In this sense, the effects of chaos, experience, knowledge, and belief factors on the realization of possible combinations of actions in inquiries about the existence of freedom are emphasized. Mathematical modeling of these combinations of actions seems possible.

The rational difference between preference and demand is based on the execution of logic rules. Besides, all kinds of ethical theories have been put forward on the basis of reason and logic. Reason and logic form the basis of mathematics as a science. In the thesis, the ways of establishing a relationship between mathematics, ethics, and freedom are investigated. It is thought that with the introduction of mathematics, discussions about freedom will gain a different dimension. Consequently, the conditions to treat freedom as an important subject of ethics as a means and objective can be reassessed. The importance of education in creative thinking and ethical debates necessitates reconsidering the relationship between education and freedom.

The orientation of consciousness to the object plays a role in establishing possible combinations of actions. So that, the questioning of freedom depends on the existence of consciousness. The consciousness that accompanies all kinds of mental processes is the decisive element in the decision on the existence or absence of a sense of freedom when it comes to the intersection of freedom areas. This study will try to explain the meaning of the established freedom areas and the conditions under which the sense of freedom disappears in the intersection of these areas.

As a result, this study tries to put forward that freedom is a concept that is evaluated instantly and questioned by mental processes suitable for mathematical modeling.

Keywords: Freedom, Mathematics, Consciousness, Ethics, Education

ÖNSÖZ

Matematiğin önemli iki yönü, yapısal tutarlılığı ve anlamsal birleştiriciliğidir. Matematiksel sembollerin ve işlemlerin onu kavrayan zihinlerdeki anlamlandırma süreçleri, matematiğin kullanılmadığı diğer bilimlerde ortaya konan düşüncelerdeki süreçlere göre daha çok benzerlik gösterir. Bu nedenle matematikten uzaklaştıkça, sosyal yaşamın her alanında özgürlüğün varlığına ilişkin süregelen tartışmalar, hukuksal ve etik açıdan yapılan türlü tanımlamalarla birlikte devam etmektedir.

Mevcut durumun dışında, aslında özgürlük, anlık olarak hissedilen bir duyguya işaret etmektedir. Bilincin eşlik ettiği zihinsel süreçlerle birlikte eylem kombinasyonlarının fark edilmesi ve kurulabilmesi ile birlikte, kişi kendisi ya da bir başkası hakkında özgürlüğün varlığına ya da yokluğuna ilişkin bir karara varmaktadır. O halde özgürlük tartışmalarında hissedilen ve yüklenilen özgürlüğü ayırmak gerekmektedir. Buna göre, bilincin yöneldiği eylemlerin kurulabilen eylem olanakları dahilinde gerçekleşme olasılığı, özgürlük hissinin ortaya çıkması ya da kaybolmasına yol açar. Ek olarak kişi, bu eylem kombinasyonlarını kendisi için ayrı, bir başkası için ayrı kurup, yöneldiği eylemlerin gerçekleşme olasılığını da kendince yorumlayabilir. Böylece, kendisini özgür olarak hisseden bir kişinin aynı anda bir başkası tarafından özgür olmadığı düşünülebilir. Çünkü ikisinin de sahip olduğu bilgi, inanç, tecrübe dünyası ve yöneldiği eylem kombinasyonları farklı olabilir.

Özgürlüğün varlığına ilişkin bir sorgulamada, zihinde gerçekleşen eylem kombinasyonlarının sayısı genel olarak sonsuz çoklukta ya da sorgulamaya eşlik eden sürede sayılamayacak kadar çok ise özgürlük hissi ortaya çıkar. Sayılabilen eylem kombinasyonlarının ise matematiksel modellemesi yapılabilir. Bu durumda bilincin yöneldiği eylemlerin gerçekleşme olasılığına yönelik bir süreç işler. Tartışılan süreçlerin sonucunda da kişi özgürlüğün olup olmadığına yönelik anlık bir değerlendirmede bulunur. Bireylerin kurduğu ve özgürlüğü hissettiren eylem kombinasyonları özgürlük alanlarını yaratır. Bu özgürlük alanlarının kesişmesi durumunda özgürlük hissi bazı şartlarda kaybolur.

Matematiksel modellemenin olanağı, özgürlüğün kavramsal olarak etik alanında amaç ve araç olarak ele alınmasına yol açabilir. Ek olarak, yaratıcı düşüncenin ve insanlığın gelişimine yönelik tartışmalarda, eğitimin ana amaçlarından birisi böylece özgürlüğün gerçek kılınması ve hissedilmesinin yollarını kişilere öğretmek olur. Bu amaçla eğitim, öncelikli olarak eylem kombinasyonlarını kurabilen ve böylelikle özgürlük alanlarını genişletebilen bireyler yetiştirmeyi hedefler.

Bu tezin hazırlanmasında bana fikirleriyle yardımcı olan ve cesaretlendiren danışmanım Prof. Dr. Şahin Filiz'e, araştırmalarım rehberlik eden tez izleme komisyonu üyeleri Prof. Dr. Hasan Aslan ve Prof. Dr. Mevlüt Albayrak'a, doktora çalışmalarım süresince motivasyon kaynağım ve hayatımın en büyük anlamı olan çocuklarım Eda Çinçin ve Duru Çinçin'e, kıymetli eşim Duygu Aruğaslan Çinçin'e teşekkürlerimi sunarım.

Kemal ÇİNÇİN

Antalya, 2020

GİRİŞ

Özgürlük kavramının felsefe tarihinde tartışılabilmesinin en önemli nedeni, bu kavramın insanın kültür varlığı olarak ele alınmasına bağlı olarak daha çok etik açıdan değerlendirilmesidir. Çünkü, başlıca teknoloji, bilim ve sanat alanlarındaki sürekli ve muazzam değişim, felsefi düşünce yapısını da şekillendirmiş, genellikle de eski tartışmaların yeniden yorumlanması biçiminde etigin birer malzemesi olmuştur.

Bu çalışmada, özgürlük kavramının pratikte kendisini gösterdiğine inanılan belirleyiciliğine ilişkin tartışmalara girmeden, özgürlük düşüncesinin bilinç sayesinde ortaya çıkışındaki matematiksel bir takım olası modellemeler ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Böylece, tartışmalarda kullanılan dilin anlam ve yapılandırmasına ilişkin sorunların en aza indirgenmesi amaçlanmıştır. Matematiksel sembollerin hedefi, karmaşık ifadelerin düzenlenmesi ve böylece anlamanın çabuklaştırılmasıdır (Mazur, 2017: xiii). Elbette bunun olabilmesi için matematik bilgisinin yeterli düzeyde olması gerekir çünkü cebirsel ifadelerin okunması sürecinde matematiksel sembollere alışkın bir zihinde ölçülemeyecek kadar kısa bir zamanda sayılamayacak bağlantı ilişkileri kurulur. (Mazur, 2017: xiv).

Genel anlamda her türlü matematiksel model, bir tür zihinsel tasarıma işaret eder ve bu tasarım zihinsel karmaşıklığın azaltılmasına yöneliktir. Matematiksel modelleme sayesinde pratik yaşamın her alanında ve düşünce tasarımında, olası zaman ve enerji kaybının engellenmesi sağlanabilir. Örneğin, bir uzay aracının Dünya'dan Ay'a gönderimini matematiksel modellemeler yapmadan ve bunları teorik olarak test etmeden sadece deneme yanılma yöntemiyle gerçekleştirmeye çalışmak, elbette inanılmaz bir zaman, enerji ve ekonomik kayıpla sonuçlanacaktır. Bu anlamda, sosyal bilimler alanında temel matematiksel modellemelerin yaygınlaşması, mevcut tartışma biçimlerinin geliştirilmesine katkıda bulunur.

Özgürlük, doğrudan doğruya sayısal bir değer olmamakla birlikte, özgürlük hissinin oluşumu matematiksel modelleme uygulamasına yatkındır.

Matematiğin anlamsal birleştiriciliği, özgürlük kavramına uygulandığı ölçüde tartışmaların çok farklı açılardan ele alınması da mümkün olacaktır. Çünkü, matematik biliminde, gözlemsel olguların açıklanmasından ziyade algılanan ilişkilerin teorik olarak açıklanması çabası söz konusudur (Yıldırım, 2004: 14). Bu tez çalışmasında özgürlük hissinin var olup olmadığı değil, ona ilişkin hissin ortaya çıkışının matematiksel bir modellemesinin olanağının tartışılması amaçlandığından, özgürlük kavramı metafiziğin bir konusu olarak değil, matematiksel bir modelleme nesnesi olarak ele alınacaktır.

Bu çalışmada, özgürlük düşüncesi hissedilen ve yüklenilen özgürlük olarak; yani bilincin kendisi hakkındaki özgürlük düşüncesiyle, hakkında yorum yaptığı başka bilinçlerin özgürlük düşüncesi ayrı ayrı ele alınacaktır. Çünkü, bu tez çalışmasında ortaya konulmaya çalışıldığı gibi, özgürlük hissi bilincin pratikte ya da düşüncede deneyimleyebildiği ve matematiksel olarak açıklanmaya çalışılacak olan eylem kombinasyonlarının farkındalığıyla çok yakından ilgilidir.

Çalışmada öncelikli olarak, özgürlüğün tanımının pratik sonuçlardan hareketle ortaya konulmasındaki sakıncalar göz önünde tutularak, bilincin özgürlüğün varlığı ya da yokluğuna karar verişindeki etmenlerin ortaya çıkışı ve işlevselliği ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, özgürlük hissinin yorumunun hangi şartlarda ve hangi formlarda ortaya konulup konulmadığını araştırmaktır. Epistemik bir hedef amaçlanmamıştır ya da a priori gerçeklik ve bilgi tartışmalarına girilmeyecektir. Matematiğin mantık alanına giren, sistemsal ve tartışılabilir yapıları dışında, görece basit, anlaşılabilir ve deneyimlenebilen durumların matematiksel yapısını inşa etme çabası söz konusudur.

Özgürlük konusunda matematiksel gerekçe, süregelen tartışmalardan ve anlamlandırmada ortaya çıkan farklılıklardan kaynaklanmaktadır. İnançlar, pratik yaşamın nedenselliğinden kaynaklandığına göre, onların ortaya çıkışındaki yapısal sorunlar, matematiksel modelleme ile düşünce boyutunda temellendirilmeye muhtaçtır. Bu anlamda özgürlük ile sorumluluk arasında inançların etkisinde kurulmuş ilişkinin yeniden ele alınması gerekir.

Bilincin farkında olduğu eylem kombinasyonları, içinde bulunduğu toplumsal dildeki kavram çeşitliliğiyle ve bilincin yöneldiği eylem planlarıyla birlikte ele alınmalıdır. Böylece özgür ya da özgür hissetmeme durumu kişinin psikolojik durumuna ve eylem kombinasyonlarının farkındalığına göre de değişecektir. Çalışmada, kullanılan dildeki kavram sayısına bağlı olarak, bunların kombinasyonlarının matematiksel modellemesi sayesinde bilincin yöneldiği eylem olanaklarının gerçekleşebilme olasılığının özgürlük tartışmalarına nasıl yön verdiği anlatılmaya çalışılacaktır. Bunun ölçümü ancak matematiksel modelleme ile denenebilir. Bu nedenle, bilince eşlik eden deneyim dünyasının, istencin ve bilgi düzeyinin özgürlük hissinin ortaya çıkışındaki etkisi tartışılacaktır.

Her türlü yeni teknoloji, bilim ve sanat ürünü yaratıcı düşüncenin varlığına işaret eder ve bunun için bilincin özgür olması gerektiğine inanılır. Yaratıcı düşüncenin kendisine ne tür bir özgürlük alanı açtığı ve bilincin özgürlüğünü deneyimlemesinin yaratıcı düşünce ile olan ilişkisi ve psikolojik faktörlerin özgürlük inancını nasıl etkilediğine tezde ayrıca değinilecektir.

Her türlü kaotik deneyim, bir takım periyodik deneyimin (zaman kurgusu olarak ele alınabilir) varlığında ve bilincin kendisini konumlandırmasına bağlı olarak yorumlanır. Bu açıdan bilincin, hem bir nedeni olarak hem de gözlemleyicisi olarak kaosu farkında olması önemlidir. Kaos, bilincin matematiği kullanım biçimine bağlı olarak çok çeşitli farkında olma düzeylerinde ele alınmalıdır. Buna göre, bu farkında olmanın özgürlük düşüncesine olan etkisi tartışılacaktır.

Peki, özgürlüğün olanağının ne tür yorumlanması gerektiğine ilişkin de varsayımlara neden olabilecek, kurgulanmaya çalışılan bu matematiksel modelleme, etiğin bir konusu olarak nasıl ele alınmalıdır? Bu noktada, özgürlük düşüncesinin araç ve amaç olarak ele alınışına bağlı olarak farklı etik yorumlamalar yapılabilir. Ancak, özgürlük kavramının etik yorumlamaları matematiksel bir süreç olmaktan çok, belli bir etik sonuca – normatif ya da betimsel – ulaşma ve bir çözüme varma amacı taşır. Halbuki, özgürlüğün olanağıyla ilgili varsayımların matematiksel modellemesi normatif ya da betimsel bir etik sonuç elde etmeye yönelik değil, tam tersine sürecin kendisinin matematiksel bir analizinden ibarettir. Netice olarak bu noktada özgürlüğün varlığına ilişkin yorumlamaların ne tür zihinsel süreçlerden geçtiği matematiksel olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Deneyim kombinasyonlarının kesişmesi ve birleşmesine bağlı olarak, güç dengelerinin varlığında özgürlük alanlarının daralması ve genişlemesi ile birlikte, özgürlük hissinin toplumsallaşması söz konusu olmaktadır. Toplumsal olan her düşünce, eğitim ile birlikte yorumlanır ve eğitimin her aşamasında kendisine bir yer bulur. Bu nedenle, özgürlük tartışmalarında eğitimin özgürlük düşüncesini nasıl şekillendirdiği ve özgür hissetmenin eğitimle nasıl sağlanabileceğine çalışmada yer verilecektir.

Gerçeklikler arasındaki ilişkilerin, deneyim dünyasının oluşumunda algı, duyum ve bilginin birbirine olan etkilerin doğası düşünüldüğünde, matematiksel ifadelerin yetersiz olacağı düşünülebilir. Ancak, bir tartışmada ortaya konan düşüncenin aksini iddia etme durumunda matematiğin gücü ve tutarlılığından yararlanmak, bilinçte daha keskin bir anlamlandırma olanağı doğurabilmektedir.

Yaygın düşüncede yer alan özgürlük tartışmaları arasında bu çalışma, redüksiyonizm doğrultusunda- yani karmaşık ve anlaşılması güç bir düşünce ya da sistemin içinde yer alan basit bölümleri analiz ederek söz konusu kavramların anlaşılabilirliğini düşünme- ilerleyen bir tez olma iddiası taşımaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAM OLARAK ÖZGÜRLÜK

Bu tezin ana kavramı olan özgürlüğün bazı sözlüklerde yer alan karşılığına bakmakta fayda vardır. Özgürlük kelimesi, eski Yunanca’da “eleuteria” (Çelgin, 2011: 225), Latince’de “libertas” (Kabağa ve Alover, 1995: 344), İngilizce’de “freedom” (Stein, 1981: 565), Arapça’da “hürriyet” (Baalbaki, 1997: 465) biçiminde karşılanmaktadır.

En genel anlamda özgürlük, her türlü dış etkiden bağımsız olarak kişinin kendi eylem ve düşünce kararını vermesi olarak ele alınır. Dolayısıyla hem bahsedilen dış etkilerin belirli bir ortak tanımı yapılamadığı için, hem de kişi eylemlerinin türü ve amacı farklılık gösterdiği için özgürlük, tartışılmalı ve tanımı net olarak ortaya henüz konulmamış bir kavram olarak gündemde kalmıştır.

Bu karmaşa içerisinde özgürlüğü anlama çabaları, düşünürlerin özgürlük kavramını; istenç özgürlüğü, kişisel özgürlük, toplumsal özgürlük, düşünce özgürlüğü, eylem özgürlüğü gibi başlıklar altında tartışmalarına neden olmuştur. Tartışmaların devamında eylem özgürlüğü kendi içinde fiziksel, ahlaksal, toplumsal açıdan ayrı ayrı değerlendirilmiş; ifade özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, haberleşme özgürlüğü, haber alma özgürlüğü, basın özgürlüğü, sanat özgürlüğü, bilim özgürlüğü gibi alt alanlara ayrılmış ve tartışılmıştır. Böylelikle, özgürlük kavramının ele alınışındaki matematiksel modelleme olanağının sorgulanması önemli bir hale gelmiş olmaktadır. Çünkü bahsedilen her türlü özgürlük çeşitliliği, özünde farklı eylem kombinasyonlarını işaret etmektedir.

Bir kültür varlığı olarak insanın özgürlüğü üzerinden yürütülen tartışmalar düşünüldüğünde, etik alana yönelik şu önemli tespitte yer verilmesinde fayda vardır:

Felsefe tarihi içinden bakıldığında antikçağdan bu yana geliştirilmiş olan tüm etik teorilerde başlıca üç ana problem etrafında dolanıp durulduğu görülür: 1) İyi veya en yüksek iyi problemi, 2) Doğru eylem problemi, 3) İrade (istenç) özgürlüğü problemi. Bu problemlerin şu üç temel soruya yanıt getirme girişimiyle ilgili oldukları belirtilir: (1) Neyi seçmeliyim?, (2) Ne yapmalıyım?, (3) Neyi istemeliyim? (Özlem, 2010: 35).

İnsanı edilgin olarak ele alan ve özgür olamayacağını savunan determinist yaklaşım ve insanın her türlü eyleminde özgür olduğunu savunan indeterminist yaklaşım ya da insan eylemlerinin açıklanamazlığına dayanan liberteryenizm anlayışı, doğa üstü gücün her şeyi belirlediğini böylece insanın özgür olmadığını savunan yazgıcı fatalizm anlayışı gibi türlü

yaklaşımlar tarih boyunca kendilerine psikolojik, sosyolojik, etik, siyasi ve hukuksal kanıtlar ya da gerekçeler aramışlardır.

1.1. Özgürlük Tartışmaları Açısından Düşünce Örnekleri

Yıllar boyunca düşünürlerin özgürlük kavramına, insan düşünce ve eylemlerinin doğasında ve dolayısıyla da kurguladığı ahlak anlayışının, geliştirdiği etik sistemlerin temelinde yer verdiği görülmektedir. Buna bağlı olarak geliştirilen tüm düşünce sistemleri ve argümanların, özgürlüğü daha çok etik alanın bir konusu olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Antik Yunan düşünürleri özgürlüğü bir bakıma yasaların uygulanmasında bir temel olarak ele alıp, insan eylemlerini isteme, bilme, bilerek isteme, zorunluluk gibi temel başlıklar altında tartışmışlardır.

Genel olarak, doğu ve batı felsefe geleneğinin özgürlük kavramını nasıl ve hangi koşullarda ele aldıkları ayrı bir çalışmanın konusudur. Bununla birlikte, özgürlük kavramını tartışan bazı filozoflardan örnek vermekle yetinebiliriz.

Augustinus, antropolojik bir özgürlüğün varlığına işaret ederek insanın iyi ve kötünün seçicisi olanağına sahip olduğu gerçeğini temele almıştır. Hegel de antropolojik özgürlüğe bağlı olarak insanın özgürlüğünü zorunlulukların bilinciyle ilişkilendirmiştir. Böylece insan özgürlüğü üst aklın (geist) kendini yayması ve gerçek kılmasına bağlı ele alınmıştır.

Spinoza, irade özgürlüğünü reddederken zorunlu nedenselliğin varlığında bilgisizliğe bağlı olarak özgürlüğün ve rastlantının varlığı sanısında olduğumuzu söylemiştir. Çünkü, tabiatla zorunsuz hiçbir şey olamaz ve bir şeylerin oluş biçimleri de tanrısal bir zorunluluk ile gerçekleşir (Spinoza, 2011: 60). Tasarlanış biçimlerinden bağımsız olarak her türlü irade, var olması ve bir eser ortaya koymasını gerektiren bir nedene bağlıdır ve bu yüzden de o, hür olarak nitelendirilemez ve zorlama ya da zorunlu neden olarak değerlendirilir (Spinoza, 2011: 63). Bu noktada insanlar, ancak akıl ile yaşamları sonucu birbirleriyle doğal zorunlu olarak uyuşabilirler (Spinoza, 2011: 222). Spinoza (2004: 90), hiç kimsenin yargı ve duygu özgürlüğünden vazgeçme olanağı olmadığını belirtirken, özgürlüğün bir tür his olduğunu ve aklın işlevinden dolayı da matematiksel modelleme olanağına uygun olduğunu düşünür gözükmektedir.

Schopenhauer'de isteme kavramı öne çıkmıştır. Rastlantısal olanı negatif özgürlük olarak ele alırken, zeka ve kavrayış sayesinde olanakların özgürlüğüne değinmiştir. Ona göre gerçek özgürlüğün ortaya çıkabilmesi insanın istek ve arzularından arındırılmış olmasına bağlıdır. Zorunluluk, sadece fenomene aittir ve dünyanın gerçek özüne uygun bir kavram olarak ele alınmamalıdır (Schopenhauer, 2014: 58). Ancak yine de belirtmelidir ki, her türlü

zorunluluğa rağmen insan eylemleri ancak özgür iradenin varlığı kabulünde insanın kendi eylemi olarak ele alınabilir (Schopenhauer, 2014: 57). Böylece olanakların, zorunluluğu anlık olarak dışarıda tutabilme fırsatı vermesine bağlı olarak, özgürlük kavramına yönelik tartışmalarda eylemlerin olanaklarının sorgulanması ve bu eylemlerin kombinasyonlarının belirlenebilmesinde matematiksel modelleme ön plana çıkmaktadır.

J. P. Sartre’a göre, varoluş özden önce gelir ve bu yüzden insan, özgürlüğüne mahkûm bir varlık olarak nitelendirilir öyle ki insan kendinden ve başkalarından sorumludur. İnsan, her koşulda özgürlüğünü ister (Sartre, 2010: 69). Sartre (2010: 70), özgürlüğün insanın değerlerinin temeli olduğuna vurgu yapar ve kişinin özgürlüğünün başkasının özgürlüğünü gözetmesine bağlı olduğunu belirtir. Böylece özgürlük kavramı tartışmalarında, bilincin bu kavramı sadece kendi özgürlük anlayışına ve kendi deneyim dünyasına bağlı olarak ele alıp değerlendirilmesindeki eksiklik vurgulanmış olmaktadır.

Nietzsche’ye göre, normal insan sürü insanıdır ve özgür değildir. Yaratıcı tipler, bir başka deyişle, değerlere hayır diyebilen üst insan özgürdür. Yani özgür insan, değer üreten ve ürettiği değerlere ad veren aktif bir insandır. Özgürlük süreklilik içermeyen ara dönemlerden ibaret ortaya çıkışlarla kendini gösterir. Nietzsche, insana özgürlük kavramının bir dayatmasıymış gibi yüklenen sorumluluk düşüncesinden rahatsızdır. Bunu;

Artık günümüzde “özgür irade” kavramına bir sempatimiz kalmadı. Sadece onun ne olduğunu çok iyi biliyoruz. Bunun, adı en kötüye çıkmış örneği, sözcükten kendi anladığı anlamıyla, insanlığı “sorumlu” tutan teoloğun hünerleridir; başka bir deyişle, insanlığın kendisine/teoloğa bağımlı kılınmasıdır. Burada yalnızca, insanlığı sorumlu tutma psikolojisini örnek olarak veriyorum. Her yerde bir sorumluluk aranır; bu genellikle araştırılan şeyi cezalandırma ve yargılama dürtüsüdür. İrade doktrini, aslında esas olarak, cezalandırma, yani suçlu bulma amacıyla icat edilmiştir (Nietzsche, 2009: 42).

biçiminde dile getirir. Ona göre, sorumluluk ile iç içe geçmiş özgürlük, mevcut zorbalığın, yoksunluğun ve hayatın kendisine karşı kişinin kendi sorumluluğuna sahip çıkma düşüncesiyle daha da kayıtsız kalmasını sağlamaktadır. Oysa özgür insan gerçekte bir tür savaşı olmalıdır. (Nietzsche, 2009: 99). Benzer biçimde, “özgür iradenin varlığının gerçek dayanağı aslında pragmatiktir ve meseleye dair geçmişte yürütülen tartışmalarda bunca gürültü koparan aşağılık cezalandırma hakkıyla bir alakası yoktur” (James, 2015: 103).

Kant, özgürlüğü negatif ve pozitif anlamda özgürlük olarak ikiye ayırır. Negatif özgürlük, akıl sahibi olmalarına bağlı olarak canlıların nedenselliğe bağlı istemenin belirleyicisi olan nedenlerden bağımsız etkili olmasının özelliğidir. Böylece insan zorunluluğa bağlı olmadan eylemde bulunma imkanına sahip olur. Pozitif anlamda özgürlük ise ahlak yasası altında istemeye bağlı olarak ortaya çıkar. Böylece akıl yasa koyma olanağına sahip

olur. Negatif özgürlük, pozitif özgürlük için şarttır. Yargı gücünün eleştirisinde belirttiği gibi Kant'a göre; anlama yetisi doğada, yargı gücü sanatta, akıl ise özgürlük ve etik alanında uygulama alanı bulur. Bu anlamda özgürlük insan aklının ürettiği bir idedir. Ahlak yasasına bağlı eylemde bulunma olanağını gerçekleştiren bireyler özgürdür. Ona göre, kişinin en temel etik değeri özgürlüğüdür. Bu yüzden ahlak yasasının olanağını kişinin özgürlüğüne bağlar. Kant, genel anlamda özgürlüğü nedensellik yasası altında tartışmıştır. Çünkü nedensellik, anlama yetisinin apriori kategorilerinden birisidir. Kant'a göre de özgürlük, doğrudan etiğin bir konusudur ve bunu şu şekilde belirtir;

her akıl bilgisi ya içeriklidir ve bir nesneyi ele alır; ya da biçimseldir ve nesnelerde ayırım yapmaksızın, anlama yetisi ile aklın yalnız biçimiyle ve düşünmenin genel kurallarıyla uğraşır. Biçimsel felsefeye Mantık denir. Belirli nesnelerle ve bu nesnelerin bağlı olduğu yasalarla ilgili olan içerikli Felsefe de yine ikiye ayrılır; çünkü bu yasalar ya doğanın ya da özgürlüğün yasalarıdır. İlk yasalara ilişkin bilime Fizik, diğerlerine ilişkin olana ise Etik denir; ayrıca, ilk bilime doğa öğretisi, ikincisine ahlak öğretisi de denir. (Kant, 2009: 2).

Mevcut özgürlük tartışmalarında Kant, bir insanın eylemleri üzerinden tartışılan özgürlük ile doğa zorunluluğunun aslında birbirleriyle çelişmediğini ve ikisinin de vazgeçilemez olduğunu savunur (Kant, 2009: 75).

Kant'ın söylediklerine bakılırsa, özgürlük, kendine ait yasaları olan etiğin içinde gösterilen bir kavramdır. Kant, etik yasalarla fizik yasalarını birbirinden ayırırken bile kıyaslamaktadır. Hatta özgürlük ile doğa zorunluluğunun aslında birbirleriyle çelişmediğini söyleyerek neredeyse etik yasaları doğa yasalarıyla birbirini tamamlayan bir yasa olarak görür; çünkü her ikisi de zorunludur. Mademki fizik yasalarındaki zorunluluğu matematik sağlıyor, etik yasalardaki zorunluluğu da matematik yasalarla ilişkilendirmenin mümkün olduğu sonucuna varılabilir.

Marx, özgürlüğü tarihsel ve toplumsal ilişkiler açısından ele alır. Toplumu her türlü üretimin sağlayıcısı olan hammadde, insan gücü, araçlar vb. ortaya çıkaran insanlar olarak alt yapı; dil, sanat, siyaset, bilim, din, vb. ortaya çıkaran insanlar olarak üst yapı biçiminde ikiye ayırır. Bu yüzden özgürlüğü yaratıcı düşüncenin bir özelliği olarak toplumun üst yapısına özgü bir kavram olarak nitelendirir. Baskıcı arzular kişinin özgürlüğünü engelleyebilen unsurlardır. Ona göre türe bağlı arzulardan arınmış var olmanın olanaklarının önünü açan bir kavram olarak özgürlük önem kazanır. Yabancılaşmış insan, kapitalist üretim ilişkilerinin varlığında mevcut durumunu sürdürür ve onun özgürlüğünden bahsedilemez. Belirttiği gibi, "Bugünkü burjuva üretim ilişkileri bağlamında, özgürlük adı altında serbest ticaret, serbest alım-satım anlaşılmaktadır" (Marx, 2017: 26).

Marx'a göre özgürlük, yaratıcı düşüncenin bir özelliği olduğundan toplumsal üst yapının bir kavramıdır. Eğer, özgürlük kavramının matematiksel bir modellemesini Marx zihninde gerçekleştirilmeseydi, baskıcı arzuların kişinin özgürlüğünü engelleyen unsurlar olduğundan yakınmazdı.

Oldukça dikkat çekici bir değerlendirmeye göre, “Kapitalizm özgürlüğü, kişinin eylemlerini başka düşüncelerle (“başka”, tanımı gereği, daha az etkili araçları ya da sonuçların uzlaşmasını ya da her ikisini de gerektiren türde düşüncelerdir) ilgilenmeksizin neden-sonuç hesabıyla yönetme kabiliyeti olarak tanımlar” (Bauman, 2015: 64).

Bir bakıma Bauman, özgürlüğü somut neden-sonuç ilişkisine ve bu ilişkiyi yönetme kabiliyetine göre anlamlandırmaktadır. Marx ile kıyaslandığında, özgürlük konusunda daha determinist bir tutum takındığı görülmektedir. Fizik yasaların zorunluluğunu matematikten aldığına ilişkin ifademizi tekrar hatırladığımızda, Marx'ın modellenen bir matematiksel zorunluluğa göre, Bauman'ın da olgusal fiziksel zorunluluğa göre hareket ettiği söylenebilir.

Genel olarak özgürlük kavramı ile ilgili süregelen tartışmalara bakılınca iki tartışma biçiminden en az birinin sıklıkla yöntemsel olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan ilkinde, daha önce geliştirilen argümanların tartışmayı başlatan düşünürün geliştirmeye çalıştığı argümanlarla olan uyumsuzluğu üzerinden fikirlerin çatışmasının sürdürüldüğü görülmektedir. Yeni kurgulanan ve kabul gören sistematik çalışmalarda ortaya konan düşüncenin derinliği karşısında başka düşüncelerin ustaca aralara serpiştirilerek uyumsuzluğunun ortaya konması hiç şüphe yok ki önceden ortaya konan düşünce, tanım ve kavramların yetersiz olduğu anlamına da gelmemektedir. İkinci yöntem ise, özgürlüğün daha önceki ortaya konulmuşluğuna bakarak düşünürün kendi kurmaya çalıştığı sistematik yaklaşımda ne olmadığını anlatma girişimlerine dayanmaktadır. Bu yöntemde tartışmanın odağında özgürlüğün ne olmadığı yatar ve düşünür bunu nedenleriyle tartışmaya çalışır.

İşte; özgürlük üzerine yapılan tartışmaların bitmek bilmemesinin birinci nedenini, özgürlük kavramının sürekli ve doğrudan etğin bir konusu olarak ele alınmasının sonucu, mevcut tartışmaları sonlandıracak bir düşüncenin henüz ortaya konmamış olmasını kabul edersek, ikinci en büyük nedeninin ise yukarıda belirtilen tartışma biçimlerinin devam ettirilmesi olarak düşünülebilir.

İki tartışma biçimi de çözüm odaklı olmaktan uzak, sorun odaklı ve sorunun devam etmesine olanak veren tartışma biçimleridir. Kurulan sistematik düşünce yapısı kendi içinde oldukça tutarlı görünür. Dolayısıyla, araya serpiştirilen diğer düşünceler ortaya konulan argümanların karşısında mantık ve dil olarak eksik ya da yanlış olarak algılanır. Bir tartışma, etkin bir çalışma olarak kabul görünce de başka düşünürler tarafından -kendi sistemleri

açısından- sıklıkla iki farklı açıdan eleştirilir. Bu durumda, ya söz konusu tartışmada araya serpiştirilen daha önceki sistematik düşüncelerin parçalarının başka anlamlara geldiğine - dolayısıyla da yöntemin yanlışlığına- bizi ikna etmeye çalışan tartışmaların içine çekiliriz, ya da kendimizi -benzer tartışma biçimini kendisi kullandığı için- yeni ama var olan sorunları çözmeyen başka türden bir tartışmanın içinde buluruz. Özellikle özgürlüğün ne olmadığını tartışan çalışmaların varlığı ise düşündürücüdür. Çünkü özgürlüğün ne olmadığını anlatmaya çalışmak hem çok kolay hem de kullanılan dilin zenginliğiyle olanaklı olarak çok türlü türdür. Ancak bize özgürlüğün ne olduğunu asla söyleyemez. Örneğin 5000 kavramın kullanıldığı bir dilde belirli bir kavram (x olsun), diğer 4999 kavram değildir elbette ve sayfalarca bu 4999 kavramı anlatmak, söz konusu x'in ne olduğunu bir türlü karşısındakine açıklamaya yetmez. O halde, x nedir? İşte burada yapılması gereken şey, o kavramı diğer kavramların kombinasyonları ile düşünerek açıklamaya çalışmak ya da yeni kavramlar türeterek açıklamaktır.

Tarihsel açıdan özgürlük kavramını ele alma zorunluluğu özgürlük ile etik arasında kurulan ilişkiyle alakalıdır. Etik alanında yapılan her tartışma ve yeni görüş, doğrudan özgürlük kavramını ele alıpta bir takım farklılıkların ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Buna göre, modern çağda yaşayan insanın özgürlük anlayışı geçmiştekinden farklıdır. Değişen yönetim ve üretim biçimleri, insanın değerini ortaya koymasında evrensel bir etik anlayışının ortaya koyulması yönündeki çalışmalar, insanın bireyselleşmesi, kültürel alandaki değişimler, insanın antropolojik olarak daha iyi kavranması ve felsefede ortaya atılan düşünceler özgürlük konusundaki farklı anlayışların sürdürülür olmasına yol açmıştır. Her alandaki gelişime paralel olarak insanın özgürlüğü de bazı düşünürlere göre geliştirilebilir olarak ele alınmıştır. Fromm'un belirttiği gibi;

Görülüyor ki insanın özgürlüğünün gelişmesi, bireysel gelişmede fark ettiğimiz diyalektik niteliği taşımaktadır. Bu süreç bir yandan gücün ve bütünleşmenin artmasını, doğaya egemenlik kurma, insan mantığının giderek güçlenmesi ve başka insanlarla artan bir dayanışma sürecidir. Ama öte yandan da, bireyselleşmenin artması ve bütün bunlarla birlikte insanın kendi güçsüzlüğü ve birey olarak önemsizliği duygusunun da artması anlamına gelmektedir (Fromm, 2010: 40).

Özgürlüğün neden ve sonuçlarının, yarar ya da zararlarının, mevcut tartışmalarının psikolojik olarak da ele alındığı açıktır. Çünkü farklı siyasi yönetim biçimlerinin ve küreselleşme karşısında tüketimin devamlılığını sağlayan bireyler olarak insanların araçsallaşması, nicelik olarak değil nitelik olarak ele alınması gereken tartışmaları beraberinde getirir. Dolayısıyla, siyasi açıdan özgürlük, değişen toplumsal yapının bireyi kuşatan etkinliği karşısında daha çok insanın kendisini gerçekleştirmesini sağlayan bir olanak olarak da ele

alınabilir. Ya da özgürlüğü tüketim özgürlüğüne indirgeyen bir anlayışın varlığında devam eden sömürge düzeninin eleştirisinde eşitlik, adalet, barış, demokrasi gibi kavramların sıradan kullanımlarına şahit olmaya devam edilebilir. Böylece birey toplum içinde yalnızlığına itilmiş olur. Bauman bunu şu şekilde ifade eder:

Özne hiçbir zaman bütünlükle- dünyanın ya da öteki insanın bütünüyle- karşılaşmaz. Yaşam, her biri kısmi olan ve dolayısıyla teknikler gibi ahlaki masumiyetini ileri sürmeye hakkı ve eğilimi olan bir çok ayrı yaklaşımdan oluşur.Öznenin parçalanmışlığı ve dünyanın parçalanmışlığı birbirine el eder ve birbirine bol bol güvence verir (Bauman, 2011: 240).

Özgürlük daha çok soyut bir kavram olarak ele alınmıştır çünkü “eğer kavram hiçbir zaman tek bir tikel somut şeyi belirtmiyorsa, eğer her zaman soyut ve genel ise, böyle olmasının nedeni kavramın tikel bir şeyden çoğunu ve başkasını kavrayıyor olmasıdır.” (Marcuse, 2010: 96). Bu çalışmada en önemli amaçlardan birisi, özgürlük kavramının düşünce ve deneyim dünyasında daha somut bir biçimde değerlendirilmesinin olanağını tartışmak olacaktır. Deneyim ile birlikte, özgürlük kavramının, psikolojik bir takım etkenlerin varlığına da bağlı olarak açıklanabileceği ve böylelikle özgürlüğün daha benzer bir biçimde anlaşılmasının yollarına da tezde yer verilecektir. Bu aşamada matematiğin kullanılması düşünülmektedir öyle ki, mantık ve matematiğin gelişimi doğru kabul edilen önermeler ve bunlar arasındaki ilişkilerin zenginleşmesine dayanır ancak deney ile ilgili bilimlerin doğruluk ve derinlik açısından da bazı ek açıklamalara ihtiyaç duyar (Ural, 2011: 85).

Bir başka ifadeyle, derin bir düşünme sürecinin sonucunda kavranılan ve bilinenin ansal tasarımı olarak algılanan kavram (Marcuse, 2010: 96) düşüncesiyle, özgürlük kavramının yeniden ve baştan ele alınmasının yolları araştırılmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK VE BİLİNÇ

Özgürlük ve bilinç kavramları acaba hangi felsefenin, hangi sorun alanlarının kavramlarıdır? Genel olarak ele alındığında görülmektedir ki, özgürlük etîğin, bilinç de daha çok psikolojinin kavramlarıdır. Ancak özgürlüğün hissedildiğı ve sorgulandığı her pratik durumda, özgürlüğün bilincin bir nesnesi olarak var olduğı göze çarpar.

Özgürlük kavramı tecrübe eden, isteyen ve talepte bulunan, bilgi üreten ve öğrenip öğreten, yaratıcı olan, inanç oluşturan, kültür geliştiren bir bilincin varlığına ihtiyaç duyar. Bu bilinç özgürlüğün varlığının hissedilmesini ve gözlem, bilgi ve inanç çerçevesinde yüklenilmesini sağlayan bir bilinçtir. Zeka kavramından farklı olarak bilinç, her insanda onun var oluşuna eşlik eden ve seviye olarak tartışılması daha anlamsız olan bir işlevsellik ve zihinsel süreçlerin taşıyıcısı olarak değerlendirilebilir. Bilinçten söz edilen her durumda genellikle bilincin bir nesnesi olduğı durumlar söz konusudur. O halde bilincin iş başında olması ve gerek kendi, gerekse başka bilincin özgürlüğü hakkında bir yargıya varabilmesi için neden-sonuç ilişkisinin ötesinde deneyimlenebilir bir veriye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde, bilincin açık olduğı durumda duyuşal verilerin farkındalığı, kişinin kendisini mekan ve zaman boyutunda konumlandırması ve farklılıkları dilinin gücü ölçüsünde kendisine açıklaması gerekir. Betimleme, hafızaya alma ve imgeleme birlikteliğinde bilinç, diğer benzer bilinçlerin pratik eyleme aktarılan dönütlerinin farkındalığındadır. Her türlü maddi ve psikolojik sınır durumları bilinç sayesinde birer süreç oluşturunucusu olarak, imgelem gücü ile birlikte deneyimlenebilir olarak ele alınır. Böylece bilinç hali, ister süreklilik gösterebilir ister göstermesin yapısına ilişkin söz konusu durumların varlığına bağılı gibidir. Soyut olandan somut olana zihinsel aktarım, pratik olanın sürekli deneyimi sayesinde, değişimin fark edildiğı durumlarda bir tür varsayıma dönüşen imgelem gücü sayesinde olur.

Doğal bir varlık olarak güdüleriyle hareket etme potansiyelini içinde barındıran insan, bilinci sayesinde özgürlük kavramını inşa etmiş, onun varlığını düşünmeye, öğrenmeye, karşı çıkmaya ve harekete geçmeye bir tür gerekçe saymıştır. Toplumsal bilincin oluşması, onu oluşturan bireylerinin kendi varlığını toplumsallaştırmaya bağılıdır. Bilinç, kendi var oluşunu toplumsal olanın güvencesinde ama diğer tikel bilinçlerle beraber kıyaslama, farkındalık, taklit etme fırsatına sahip olma ya da yeni bir fikir ortaya atma gücüne sahip olma eğilimindedir. Tüm bunları özgürlük kavramına yüklediğı anlam sayesinde yapmaya çalışabilir. Bilincin yönelimi özgürlük düşüncesi için oldukça belirleyicidir. Öyle ki tezin ilerleyen kısımlarında açıklanacağı gibi bu yönelim ve algı bütünlüğü içerisinde birey,

deneyimlenen kombinasyonların nitelik ve nicelik olarak bir değerlendirmesi sayesinde özgürlüğün varlığına ilişkin bir karara varır. Buna göre, özgürlüğü yükleyen bilinç deneyimi açısından hiçbir eylemde bulunmama olanağının farkındaki bir bilinç durumu, özgürlüğün hissedilmesini sağlar. Tezde kullanılan bilinç kavramı, bu bilince sahip olan birey ya da toplumu da temsil etmektedir.

Özgürlük ve bilinç kavramlarının yan yana gelmesi, psikolojik bir analizi gerekli kılmıştır. Bu analize göre, özgürlük hissinin varlığına ya da yokluğuna ilişkin zihinsel süreçlerin tamamında psikolojik analizlerin ne kadar önemli ve belirleyici olduğu ortadadır. Bilincin yönelimselliği ve nesnesi ile olan ilişkisi, bireyin psikolojik durumuyla da yakından ilgilidir ve bilincin bu durumu, özgürlük hissinin sorgulanmasında matematiksel bir modelleme olsun ya da olmasın önemli bir role sahiptir. Elbette ki, özgürlük hissi sadece psikolojik boyutlarıyla sınırlandırılmayacağı için onu tecrübe ile de ele almak gerekmektedir.

2.1. Özgürlük ve Tecrübe

Bir kültür varlığı olarak ele aldığımız insandan geriye kalan nedir? Bu soruya verilecek her türlü cevap, deneyim dünyasında kendisine bir yer bulacaktır. Zaten verilecek her cevap bir tür düşündürmektir ve “düşünmek, denemektir, işlem yapmaktır, değiştirmektir” aygıtlarımızın kaydetmekten çok ürettikleri oldukça “işlenmiş” fenomenlerin söz konusu olduğu bir deneysel denetim koşuluyla” (Ponty, 1996: 28).

Deneyim sayesinde oluşan algı bütünlüğü, özgürlük hissinin hem hisseden olarak hem de yüklenilen olarak varlığına ilişkin sorgulamada en önemli bir ilk eylemler toplamıdır. Kurduğu vücut fenomenolojisi ile algı olayını baştan tanımlayan Ponty’nin şu sözlerine kulak vermek gerekir: “ilk bakışta algılanabilir şeylerin toplamı ve tüm şeylerin şeyi olan dünyanın kendisi, bir matematikçinin ya da fizikçinin bu sözcüğe vereceği anlamda bir nesne olarak, yani tüm tikel fenomenleri kapsayan tek bir yasa ya da her bir durumda doğrulanan temel bir bağıntı olarak değil, her olası algının evrensel tarzı olarak anlaşılmalıdır”(Ponty, 2017: 53). Böylece, ilk bakışta algı olayının matematiksel sembolik bir ifadeye dönüştürülemeyeceği ortadadır. Ancak algının kendisi değil ama sonucu olarak özgürlük hissinin varlığı ya da yokluğuna yönelik karara varmada matematiğin yardımına başvurulabilir. Çünkü matematiksel düşünce zekanın bir ürünü, geliştiricisidir ve algısal deneyimin belirsizliği dolayısıyla sahip olduğu çelişkiler, zeka sayesinde düşünce ile birlikte ortadan kalkacaktır (Ponty, 2017: 57). Böylece, matematiksel modelleme çabası, deneyimlerin belirsizliğini azaltıcı bir güç olarak ortaya çıkmaktadır.

Bilincin tecrübe ettiği farklı düşünce, ilişki, eylemler sonucunda kendisini konumlandırması ne anlama gelmektedir? Bu konumlandırma hiçbir kesin açıklamaya sahip olamayacağı gibi, bilincin benzetme alışkanlığı ve imgelem gücüyle beraber kişiyi ya aldırmaza, ya taklit etmeye ya da cesareti sayesinde farklı bir konumun sahibi olmaya iter. Tüm bu davranış biçimleri tezin ilerleyen bölümlerinde anlatılacak özgürlük kavramının varlığına işaret edebilir. Etki ve neden ilişkisinin yanında yeter neden ilkesini tecrübe eden bilinçli birey, deneyimleri ile birlikte hissettiği ve yüklediği özgürlük nitelemesine bir gerekçe bulur. Bu gerekçeler farklı kombinasyonlarda deneyimlenen mevcut ve olası eylemler ile ilgili olarak kendisine felsefe, sosyoloji ve psikolojide yer bulur. Artık türlü türlü özgürlüklerden, özgürlük mücadelelerinden, özgürlüğün kendisinin ne olduğundan ya da özgürlüğün ne olmadığından beslenir. Söylenebilir ki, özgürlük fenomeninin farkına insan tecrübe ile varır (Filiz, 2014: 67).

Bahsedilen bu tecrübelerin toplamı, bireyin eylemlerinin genel belirleyicisi olur ve yaşamı oluşturan her türlü değişimin yönünü kestirme yeteneği bireyin özgürlük anlayışında belirleyici olur. Örneğin, Marcuse'nin değindiği emek alanı da bir deneyim alanıdır ve ona göre bu alan özgürlük alanıdır çünkü, insanın varoluşunun bu alandaki belirlenimi insan yetilerinin ve isteklerinin özgürlüğüne izin vermez (Marcuse, 1998: 143). Hiç kuşku yok ki bu tespit bile Marcuse'nin deneyim dünyasındaki eylem kombinasyonlarının farkındalığında olması ve bunların talebiyle ortaya çıkan güç dengelerinin yorumlanması olarak ele alınabilir.

Özgürlük, salt bir kavram olarak değil, yaşamın pek çok değişen durumlarına özgü bir deneyim olarak ortaya çıkmaktadır. Tecrübe ile onu bağdaştırırsak, özgürlüğe ait deneyimlerin matematiksel bir yasa ile modellenmesi, rastgele olmasının dışında bir zorunluluk gösterebilir. Öyle ki, yaşamın kendisi matematiksel yasalarla ilişkilendirilirken, özgürlük kavramının birçok yaşam pratiğinde kendisini görünür kılması, özgürlük kavramının rastgele bir ilkeye dayanmadığını gösterir.

2.2. Özgürlük ve İsteme

İsteme, acaba özgürlüğün bir görünümü müdür yoksa özgürlüğün içinde bir ilke midir? Bilindiği gibi isteme, tercihten farklı olarak ele alınır. Bilincin açık olması durumunda, türe özgü güdüler ve reflekslerin dışında ele alınırsa isteme, amaca yönelik zihinsel işlemlerin de başlatıcısı olur. Aristoteles'in yıllar önceki tespiti dikkat çekicidir; “Düşünüp taşınmadan, önceden tasarlamadan pek çok şey yapıyoruz, öyleyse tercih edilmiş her şey isteyerek olur, ama isteyerek olan her şey tercih edilmiş değildir; tercihe uygun olan davranışların hepsi isteyerek olur, isteyerek olanların ise hepsi tercihe uygun olmayabilir” (Aristoteles, 2015: 45).

Aristoteles'in belirttiği gibi, bizim özgürlük hissinin ortaya çıkışındaki matematiksel modellememizde isteme ve tercih kavramları, onları ele alışımıza göre de bir anlam kazanmaktadır. Her isteme bir tercih olmadığına ve her tercih içinde bir tür istemeyi barındırdığına göre, tercih özgürlüğün başat bir dışa vurumu gibidir. Bu anlamda tercih kavramı matematiksel modellemede daha kullanışlı durmaktadır. Çünkü bilincin yöneldiği olanaklı eylemlerden biri tercih edilirken bu eylemlerin pek çoğu istenebilir.

Özgürlük düşüncesi pratikte, temel olarak bilinçli bir isteme ve talep etmeyi içinde barındırmaktadır. Evrensel olma iddiası taşıyan etik kurallarla çevrelenmiş bireyler, eşit haklara sahip olduklarının bilincinde genetik, sosyolojik, ekonomik, psikolojik farklılıkların bir sonucu olarak eşit şartlarda yaşamın olanaksızlığına alışmıştır. Böylece birey, isteme ve talep etme sürecinde özgürlük hissinin karmaşasını bir tür etik ya da hukuksal alan mücadelesine dönüştürür. Kant, bu durumu şu şekilde dile getirir;

“kendimizi, amaçlar düzeninde ahlak yasaları altında düşünebilmek için, etkide bulunan nedenler düzeninde kendimizi özgür sayıyoruz, sonra da kendimize isteme özgürlüğü yüklemiş olduğumuz için kendimizi bu yasalar altında düşünüyoruz; çünkü hem özgürlük, hem de istemenin kendi kendine yasa koymasının her ikisi de özerkliktir, dolayısıyla birbirinin yerine geçebilecek kavramlardır; tam bundan dolayı da, biri diğerini açıklamak ya da temellendirmek için değil, olsa olsa mantıksal bakımdan tam aynı nesnenin farklı görünen tasarımlarını bir tek kavrama indirgemek için kullanılabilir (Kant, 2009: 69).

Evrensel olanı isteme ya da talep etmenin getireceği varsayılan huzur ve tatmin, boşa geçmemiş olarak değerlendirilecek sıradan bir hayatın sonucudur. Bu nedenle, mevcut durumun korunma çabası gelenekçi davranışların yaygınlaşması ve takdir edilmesini sağlamaktadır. Oysa ki, Lukàcs'ın deyimiyle “insanoğlunun gerçek yaşamdaki tutumu her şeyden önce uygulamaya, gerçekliğe karışmaya, o gerçekliği etkilemeye, değiştirmeye, vb. yöneliktir” (Lukàcs, 1999: 246).

Özgürlük, istemenin ötesinde bir tercih olarak ele alındığında Lukàcs'a göre, özgürlüğün bütün görünümünün planlı olması kaçınılmazdır. Bu da matematiksel bir düzene işaret eder. İşte rasyonel bir etik kavramı içinde ele alınan bu özgürlük kavramı, görünümünü rastgele ortaya koymaz. Özgürlüğün görünümleri tercihlere bağlıdır ve tercihe bağlı bir eylem, uygulamaya ve gerçekliğe karışmaya yöneliktir.

Peki, insan evrensel geleceğin kurgusuna nasıl katkı yapabilir? Eşitlik ve adalet sorunu, özgürlüğün deneyimlendiği anlarda ortaya çıkan farklı düşünceler sayesinde nasıl bir çözüme kavuşturulabilir? Bu sorular özgürlük hissinin deneyimlenen varlığında cevabını bulabilir. Tercih ile isteme arasındaki fark bu noktada önem taşır. Çoğu zaman tercihte

deneyimlenen seçeneklerin sayısı önemlidir ve bu durum bizi nicel ve nitel özgürlük olarak iki farklı açıdan değerlendirilebilecek bir özgürlük anlayışına götürür. İsteme eylemi, algısal olan mevcut olanakların dışında olanı da kapsayabilir. İstemenin sonucu, başka bir eylemle sonuçlanmayabilir. Tercih ise kesin olarak bir eylemdir. İstemenin ön koşullarını belirlemek, hisseden ya da yüklenen özgürlük nitelendirmesinin gerekçesi olarak düşünülecek olursa neredeyse imkansızdır. Çünkü zihnin işlevlerinin sayısız şartları yalnızca verilen fenomende atomik ve fizyolojik olarak kavranabilir (Schopenhauer, 2017: 61).

İşte bu şartların -ister düşüncede, ister pratikte olsun- eylem olanaklarının bilgisi, özgürlük hissinde kurgulanmaya çalışılan matematiksel modellemenin altyapısını oluşturur.

2.3. Özgürlük ve Bilgi

Bilginin değişik biçimlerde ele alınışına tarih boyunca şahit olunmuştur. Değişik varlık alanlarına ait ayrı olarak değerlendirilebilecek bilgi türleri söz konusudur (Filiz, 2018: 271). Özgürlük kavramının ele alınışında, özellikle niceliksel olarak ilk farkındalık ve yönelimselliğin kombinasyonları belirlemesi durumu, bilgi ile oldukça yakından ilgilidir. Bu anlamda bilgiden özgürleşme imkansızdır ve zihnin özgürlüğüne dair her türlü söylem bilginin alanına girer (Krishnamurti, 2005: 166). Bilgi ile istenç arasında kurulan ilişki, özgürlük tartışmalarının temelinde yer alır. Schopenhauer buna neden olabilecek bir düşüncesini “Bilginin istenç karşısında şu ya da bu güdüyü ne kadar yakından hedef aldığına göre, kararın kimi zaman bir tarafa kimi zaman da diğer tarafa yöneldiğine inanırız” sözleriyle anlatır (Schopenhauer, 2000: 59). Ayrıca, bilgiye katılan parçaların ayrı ayrı anlamları, bütünün anlamını değiştirir (Hilav, 2014: 249).

Bilginin kaynağı ya da tanımı sorununun temeli, bilgi olarak ele alınan her şeyin aslında bir tür farklılıkların gruplandırılması ve mevcut ya da kurulmaya çalışılan ilişkiler ağında bir tür anlamlandırma sorunu olarak ele alınabilir. Bu nedenle, bilgi olarak ortaya konulabilen her türlü eylem ve düşünce, kurulmaya çalışılan özgürlük düşüncesinin modellemesinde gerek nitelik, gerekse nicelik olarak belirleyici olacaktır.

Her türlü eğitimin bir parçası olarak gelişim ve öğrenme sürecinde öğrenci ve öğretmen (her türlü bilgi sağlayıcısı) arasındaki mevcut ilişkilerin düzenlenmesi, geliştirilmesi, mevcut eğitim ve öğretimin daha ileri seviyede ve daha kalıcı yapılabilmesi için pek çok düşünür bilgi ve öğrenme süreçleri üzerinde çalışmalar yapmıştır ve yapmaktadır. Tüm bu çalışmalar, eğitim sistemlerinin -veya özel olarak programlarının- hedeflenen amaçlara ulaşabilmesinin kolaylaştırıcı ve sağlayıcı unsurlarını oluşturmaktadır. Bu nedenle bilgi yüklenecek olan kişinin bilişsel gelişiminin aşamalarını iyi anlamak gerekmektedir. İşte,

sosyal öğrenme kuramının yanında, bilgi kavramının daha iyi anlaşılması için dikkate alınması gereken bir kuram da bilgiyi işleme kuramıdır.

Bilgiyi işleme kuramında genel anlamda sürecin işleyişi, her türlü çevreyi kapsayan ve tamamen duyu organlarımızı ilgilendiren uyarıcıların duyuşsal kayıt adı altında duyuşsal belleğe ulaşmasıyla başlamaktadır. Duyuşsal kayıt altına alınan bilgiler dikkat ve seçici algı sayesinde kısa süreli belleğe gönderilirler. Bu bilgi yeni bir bilgi ise yani kişinin deneyiminde bu bilgiyi içeren herhangi bir bilgi önceden mevcut değilse zihinsel tekrarlar ve anlamlandırma çalışmaları sonucunda uzun süreli belleğe gönderilebilir. Eğer duyuşsal kayıt altına alınan bilgiler daha önceden zihinde -yani uzun süreli bellekte- mevcut ise, o zaman dikkat ve seçici algı ile birlikte, uzun süreli bellekten gelen çeşitli ilişkiler ve anlamlandırmalar kısa süreli bellekte aynı anda etkide bulunurlar.

Örnek verecek olursak; hayatında ilk defa ornitorenk gören bir kişide bu hayvana ait görsel ve işitsel bilginin duyuşsal kayıttan kısa süreli belleğe geçmesi ve bu süreçte uzun süreli belleğin işleyişi ile, daha önce binlerce ornitorenk gören birisinde bu hayvana ait görsel ve işitsel bilginin duyuşsal kayıttan kısa süreli belleğe geçişinde uzun süreli bellekte yer alan eski deneyimlere bağlı çağrışımlar ve anlamlandırmalar elbette farklıdır.

Duyuşsal kapasitenin sınırsız olmasının aksine kısa süreli belleğin kapasitesi sınırlıdır ve yapılan çalışmalara göre kısa süreli belleğin 5 ile 9 birim arasında değişen ve en fazla 30 saniye süren bir kapasitesi vardır. Kısa süreli bellekte bilgiyi saklamanın yolları sürekli tekrar, gruplandırma ve zihinsel ilişki kurmaktan geçmektedir. Örnek verecek olursak 7-2-3-4-8-0-3 olarak verilen 7 birimlik bir bilgi zihinsel tekrar yapılmadıkça kısa süreli bellekte saklanamaz. Eğer verilen bilgideki birim sayısı 30 olursa ve zihnin ilişki kurabileceği türde (1-2-3-4-5-...-30) gibi bir bilgi değilse zaten kısa süreli bile depolayamaz. İlk örnekte verilen 7 birimlik ve 7 gruptan oluşan bilgi 723-58-03 biçiminde 3 gruba dönüştürülürse o zaman kısa süreli bellekte daha uzun süre kalır. Devam edecek olursak bu bir tür telefon numarası bilgisiyse ve örneğin bir öğretmenimize aitse ve ödev, sınıf, ders, geçme notu vb. ilişkilerle anlamlandırılıp uzun süreli belleğe gönderilebilir.

James'e göre, "bilgi lekeler (spots) halinde büyür. Lekeler büyük veya küçük olabilir ama bilgilerimiz hiçbir zaman hep birlikte büyümmez: bazı eski bilgiler hep oldukları gibi kalır" (James, 2015: 130). Elbette buna benzer açıklamalar uzun süreli belleğe işaret etmektedir.

Görüldüğü gibi, bu kuramın en önemli geçiş süreci kısa süreli bellekte olup bitenler olarak görülebilir. Yine bu kuramda genel olarak bellek üzerine bir odaklanma vardır. Bu kuramın destekleyicileri, davranışçı süreçlerin aksine bazı öğrenme süreçlerinin insana özgü

olduğu düşüncesiyle hareket ederler. Böylece kişinin sahip olduğu bilgi dünyası yapı olarak zihinsel ilişkilerin ve anlamlandırmaların bütünlüğüne bağlıdır. Böylece, kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe geçiş yolu olarak ilişki kurma ve anlamlandırma aşaması ontolojik olarak yeniden yapılandırılıp tartışılabilir durumdadır. Bu ise yeni kavramlara ve kavramsal ilişkilere ihtiyaç duyar. Çünkü, kapalı bir dilde tanıtlama ve açıklama yerine karar ve hüküm yer alır (Marcuse, 2010: 21).

2.4. Özgürlük ve Yaratıcı Düşünce

Gerek bilim ve sanatta, gerekse günlük yaşamda yaratıcı fikirlerin özgür hisseden bir zihin bilincine ihtiyacı olduğu düşünülür. Çünkü yaratıcı olarak nitelendirilen zihinde yeni ya da daha önce düşünülmediği varsayılan fikir ve eylemlerin deneyimlenmesi, mevcut eylem ve düşünce kombinasyonlarının eksikliğini ortaya koyarken, yeni eylem ve düşünce olanaklarını da ortaya çıkarır. Yaratıcı düşünceyi besleyen ve ortaya çıkaran özgürlük hissinin yanında, Carr'ın belirttiği gibi;

“yaratıcılığa elverişli kişisel özellikler arasında spesifik yetenekler veya eğilimler, kişinin yetenekli olduğu alanda çok çalışması için gerekli olan içsel motivasyon, iyice gelişmiş ıraksak düşünme becerileri, deneyime açıklık, esneklik ve sıra dışı bir eğilim yer alır. Yaratıcı bir katkıda bulunması için kişinin bilgi alanının kurallarını ve çalışma sahasındaki görüşleri içselleştirmiş ve bunların bazı yönlerinden hoşnutsuz olması ve yeni fikirler bulması gerekir” (Carr, 2016: 245).

Bir takım sistemsel sorgulamaların ve yeni fikirlere olan içsel bir ihtiyacın varlığı yaratıcı düşüncenin ortaya çıkışında önemlidir.

Hangi koşullar olursa olsun, özgürlüğün zihinsel süreçlerde yaratıcı fikirler üreten bireyi cesaretlendirdiği, motive ettiği ve bilgi birikimine bağlı olarak kavramlar arasında yeni ilişkiler kurabilmesine ya da yeni kavramların ortaya çıkmasını sağlayan eylemlerde bulunmasına eşlik etmesi çok önemlidir. Ayrıca, bahsedilen yaratıcı düşünce temelinde bilincin kendisine özgürlük alanı açması anlamına gelir ki bu durumda yaratıcı bilinç durumunda birey eyleminde an be an özgür olmadığı bilincinde hareket eder. Sayılamaz çokluktaki kavramsal kombinasyonların deneyimlenebilir hale gelmesi bir bakıma buna bağlıdır. Çünkü sonunda özgürlüğünü gerçekleştirme olanağı vardır. Yaratan zihin, hem özgürdür hem de aktiftir aksi durumda yani pasif bir durumda ise özgür değildir, yaratıcı etkinlikler bir bakıma dünyanın malzemesini içkin olarak aşar (Bahtin, 2005: 156).

Aksi halde, eylemler tepkisel olarak algılanır ve bu tür eylemler sembolik şartlanmanın sonucunda bir eylemi yerine getiren organizmalar açısından çok daha karmaşık yapıdaki bir içgüdüye doğru bozulmayı beraberinde getirir (Whitehead, 2009: 118).

Bununla birlikte, özgürlüğün cesaretlendirici etkisinin sanattaki yaratıcılığa katkısını Whitehead, “Özgür bir toplumun sanatı, şu iki unsuru içerir: ilk olarak, sembolik dizgelerin sürdürülür olması ve ikinci olarak da aydınlanmış aklı tatmin edecek amaçlara hizmet etmesini sağlama almak bakımından, sembolik dizgenin yeniden gözden geçirilmesinden korkmamak.” biçiminde dile getirir (Whitehead, 2009: 126). Yaratıcı düşünce, aynı zamanda özgün bir davranış biçimiyle beraberdir ve özgün davranışta bulunabilen kişiler yaratıcı düşünceye sahip olabilir. Lukàcs hatırlanacak olunursa, özgür eylemler dış dünyayı değiştirmeye ve yapılandırmaya yöneliktir. Paralel şekilde Whitehead özgün düşünce ile özgün davranışı bu anlamda birleştirmektedir. Yani rastgele, başıboş, plansız davranışlar Whitehead ve Lukàcs’a göre özgürlük kavramının nesnesi olamazlar.

Bu noktada, Berman’ın özgünlük konusundaki tespiti dikkat çekicidir;

özgünlük arayışı, modern zamanlarda onunla karşılaştığımız her yerde, şeylerin oldukları halinin kökten inkarı ile bağlantılıdır. Bu arayış insanların yaşadığı sosyal ve politik yapıların benliği bozduğu, zincirlediği ve hapsedtiği ısrarıyla başlar. Sadece eski yapının yenilenmesi ya da yeni bir yapının tepeden tırnağa inşa edilmesi-ya da insanların hiçbir yapı olmadan yaşayabilmesi amacıyla eski yapının kırılıp yerine bir şey konmaması- durumunda benlik kendi haklarına kavuşur. Ne yapılması gerektiğini sorar ve onu yapmaya çalışır. Bu nedenle özgünlük arzusu modern toplumda politik olarak en patlayıcı insan dürtülerinden biri olarak doğmuştur (Berman, 2011: 24).

Bu anlamda özgün olmanın deneyimi özgürlük alanları açısından genişletici bir etkiye sahip olur. Özgür irade olarak, hazırlanışının temelini ortaya koyan ve pratiğe dönüştürülen eylemler farklı bir gelecek oluşumunun ön koşulu olarak görülebilir. Pragmatik açıdan da özgür irade, tüm yenilikleri; deneyimlenen ya da henüz deneyimlenmeyen olgulara yönelik yeniliklerin ümidini, geleceğin geçmişten farklı olabileceğini ifade eder (James, 2015: 103).

Yaratıcı zihinsel süreçlerin temelinde, ya bireyin bir amaç için olası kombinasyonları yeniden düzenlemesi söz konusudur, ya da yeni bir şeyler yaratmanın kendisi bir amaç olarak değerlendirilebilir. Elbette bu durumda yaratıcı olanın eyleminin nedenleri ayrı bir tez konusudur. Yaratıcı düşüncenin özgürlüğe duyduğu ihtiyaç ve özgürlük hissinin sorgulamasındaki bilgi düzeyinin yetersiz olduğu durumlar inanç kavramını ön plana çıkarabilir.

2.5. Özgürlük ve İnanç

Ortak kültür, bireysel kültürü şekillendirirken bireye yüklediği çeşitli inançları kullanır. Öyle ki, birey matematiksel kanıtlama tekniklerine alışkın değilse, yaşam sürecinde rasyonel ve ikna edici olduğunu düşündüğü çevresel faktörlere bağlı olarak bir inanç geliştirir.

Çevresel faktörlerin tutarlı olarak deneyimlenmesi inancın düzeyini artırır. İnançlar, bireyin eylemde bulunmasında belirleyici bir unsur olarak düşünülür. Buna göre, inançlar özgürlük hissinin varlığına ilişkin deneyimlerde anlık olarak rol alır. Bir bakıma, çeşitli zorunlulukların varlığı konusundaki bilgisi ya da inancı, kişinin kendisini veya karşısındakini özgürlük açısından değerlendirmesinde belirleyicidir. Bu durum anlık olarak değişebildiği gibi gelenekleşmiş bir algı da olabilir. Karakterin değişmezliği durumlarında ortaya çıkan eylemin zorunlu oluşu, kararlılık ve cesaret gibi o anda gerekli olan niteliklerin yokluğunda göstermesi gereken davranışta bulunmayan bireylerde kendini gösterir (Schopenhauer, 2009: 70). Bu gibi yaygın durumlarda, kendi özgürlüğünün yokluğunu deneyimleyen bireyin bilincinde bahane üretme amacı taşıyan bir tür nedensellik arayışına doğru bir yönelme olur.

Bilimsel araştırmaların da temelini oluşturan kuramsal yargılar dışında, matematiksel olarak açıklanamayan fikirler karşısında birey ikna olur ve zamanla bu ikna ediliş inanca dönüşür. Bu türden ortaya çıkan inançların etkisinde birey, her türlü eylemi doğru ya da yanlış olması açısından değerlendirir. Bir bakıma doğru ve yanlış olarak ortaya konan değerlendirmeler inanç ile ilişkilendirilebilir. Russell'ın değindiği gibi “gerçekte, doğru ve yanlış, inançların ve yargıların özellikleridir, yalnızca özdekten oluşan bir dünyada inanç ve yargılar bulunamayacağına göre doğru ve yanlış da bulunamazdı” (Russell, 2017: 126). İncanın bilinçte deneyimlenmesi, öznel gerekçelendirmelerin sonucunda olur. Bu gerekçelendirmeler toplumsal bir yapıya dönüşürse kişi eyleme eşlik eden inançlar ile anlık otomatlara dönüşür. Bu ise özgürlük hissinin deneyimlenmesini engeller. Bazı durumlarda da özgürlük hissinin varlığına ilişkin bir sorgulamadan uzak başıboş ve rastlantısal bir yaşam biçimi kendini gösterir. Elbette, çalışmada belirtildiği gibi tüm bunlar anlık olarak değişebilen değerlendirmelerdir. Çünkü, eylem kombinasyonlarının bilinçli bir algısal yönelim sayesinde farkındalığı her an değişebilir.

Sonuç olarak inançlar, eylem kombinasyonlarının olanaklarının sorgulanmasında, özgürlük hissinin artması ya da azalması anlamında hem olumlu, hem de olumsuz bir etkide bulunabilir. Bu durum, özellikle bir başkasının özgürlüğü hakkında yorumda bulunan bilinç açısından belirleyicidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÜKLENEN VE HİSSEDİLEN ÖZGÜRLÜK

Tezin önceki bölümlerinde değinildiği gibi, özgürlük kavramının kullanımı iki ayrı özneyi ilgilendirir. Bunlardan birincisi, özgürlüğü hissedilen bilince sahip özne, ve ikincisi ise özgürlüğü hakkında yorumda bulunulan ve özgürlüğü yüklenilen bilince sahip öznedir. Olası imkanların varlığının bilgisi, zorunlu durumların bilgisi, nedensellik anlayışı ve özgürlüğün tartışıldığı anlardaki inancımız özgürlüğün hayata geçirilmesinden önceki bir evrede ele alınmalıdır. Özgürlüğün, hissedilen ve yüklenilen olarak ayrı ayrı ele alınması, özgürlüğün varlığına ya da yokluğuna ilişkin tartışmalarda oldukça belirleyicidir. Bu anlamda, kendisini özgür hissedilen bir birey hakkında aynı anda başka bir birey tarafından özgür olmadığı düşüncesi oluşabilir. Bu durumda bir çelişki yoktur. Bireyin düşüncede kurduğu ifadeler ilk başta bildirimye yönelik iken zihinsel süreçlerin devreye girmesiyle sonuçlar üreten ifadelerle dönüşür. Bu ifadeler arasındaki ayrımı hesaba katma, saptayıcı ifadeler ile icra edici ifadeler arasında bizi bir ayrıma götürür (Rossi, 2001: 78). Buna göre, saptayıcı ve icra edici ifadelerle sıklıkla başvurulmalı ve bunu yaparken de matematiksel ifadelerden mümkün olduğunca yardım alınmalıdır. Örneğin, özgür olduğunu hissedilen bir birey, bu durumu bir bildirim halinde gelişigüzel bir biçimde ortaya koyabileceği gibi, kendisinin bu şekilde özgür hissetmesinin çeşitli eylem kombinasyonlarının bir sorgulaması sonucu olduğunu fark ederek yine bu durumu -matematiksel bir ifadeye başvurarak- saptayıcı ve sonuçlar üreten bir ifadeyle de ortaya koyabilir.

Bir başka deyişle, iki tür öznenin varlığı söz konusu olmaktadır. Birinci özne, özgürlüğü hissedilen (sorgulayan) bilince sahip öznedir. İkinci olarak bahsedilen özne ise, özgürlüğü yüklenilen bilince sahip öznedir. Bu öznelerden ilki, özgür bir bilince sahip olduğunu, özgürlüğü yüklenilen bilince sahip olan öteki özneye kanıtlama gereği duyduğu anlarda, zihninden geçen ifadelerle tercih ettiği eylemler arasındaki ilişkiyi matematiksel ifadelerle görünür kılabilir. Kanıtlama gereği duymaz ise, özgürlük hissi birinci özneye sadece bir duygu olarak kalır ve matematiksel modellemesi zorlaşır. Bu öznelerde özgürlük kavramı çerçevesinde kurgulanmaya çalışılan ayrım, özgürlük tartışmalarını besler durumdadır. Çünkü her iki özne de birbirinin eylemlerini bilgi ve inanç düzeyine bağlı olarak test etme olanağına sahiptir. Bu yüzden özneler, birbiri hakkında özgürlüğe ilişkin bir sorgulamaya girişmekten çekinmezler. Eylemlerin test edilebilir olması ya da matematiksel modellemeye uygunluğu, eylem olanağı sorgulanan öznenin özgürlüğüne ilişkin sorgulama ile doğrudan ilişkilidir.

3.1. Özgürlük Düşüncesinin Modellenmesi

Etik başlığı altında bilgi, inanç, isteme ve seçme gibi pratik alanın çeşitli belirleyici etkenleri düşünüldüğünde, özgürlük kavramını matematiğin diliyle farklı bir açıdan ele almak mümkün gözükmemektedir. Dahası bu türden bir denemeye ihtiyaç vardır. Çünkü dil, nesnelerin adlarının toplamından ziyade, sözcükler ile yapılan işlerin toplamıdır ve bir ifadenin anlamı kullanılan dilin anlamını taşıdığı için de toplumsaldır (Özlem, 2008: 32).

Toplumsal olanın geleneğe dönüşmesi pek çok bilimde motivasyon aracı olmanın ötesinde gelişmenin ideolojik yavaşlatıcı nedenlerinden birisidir. Dil burada kurucu araçtır. Lukács, bu noktada şöyle der;

nesnelere ve oluşumlara ad verilmesi sayesinde karmaşık durumlar ve oluşumlar bir çatı altında toplanabilmiş, aralarındaki farklar ortadan kaldırılabilmiş, ortak noktaları ve özleri vurgulanıp saptanabilmiştir; böylece de uygulama alanında bir buluşun, elde edilen bir sonucun uyum içerisinde sürekliliği, bu buluşa alışılması ve bu alışkanlığın geleneğe dönüşmesi olağanüstü ölçüde desteklenmiş olmaktadır (Lukács, 1999: 57).

İşte bu toplumsal geleneksel dönüştürücü yapısından dolayı, tartışmalara oldukça açık olan dilden, daha evrensel olan ve tutarlı bir yapıda kurulan matematiksel ifadelerin kullanıldığı bir dil tercih edilebilir. Özgürlük kavramının mevcuttaki anlam sorununun aşılmasına böylece katkıda bulunulabilir. Unutulmamalıdır ki, bir beyanın anlam yönünden eksik olmasının iki biçimsel varlığı, kavramsal düzenindeki hata ya da sentaktik düzenindeki bozukluktur (Rossi, 2001: 49). Matematiksel ifadelerin kullanımının arttırılması ile anlamsal eksiklikler en aza indirilebilir. Olguların varlığını mümkün kılan dilin gerçekliği pozitivizmin de izleğidir ve matematik, pozitivist düşüncenin ilk modeli olarak değerlendirilebilir (Adorno, 2012: 37). Matematiksel modellemelerin gücü onun uygulandığı alana doğru yayılır ve diğer alanlarda kendisini göstermeye başlar. Neticede, “bir model bir sorunun bütününde başarılı olduğunda, bilim onu her yerde denemektedir” (Ponty, 1996: 28).

Özgürlük düşüncesini, özgürlüğün hayata geçirilmesi ya da geçirilmemesi durumundan ayırmak gerekir. Bu bölümde, özgürlüğü hisseden ve başka bilince yükleyen, böylece de hakkında konuşulması olanaklı olan özgürlük düşüncesinin ortaya çıkışının matematiksel bir modellemesi yapılmaya çalışılacaktır.

Eylem olarak ele alacak olursak; öncelikle bilincin bilgisinde yer alan olanaklar dahilinde türümüze ve kişinin kendisine ait olanakları ayırmak gerekebilir. Bu anlamda günümüzde türümüz için uçmak eyleminde bulunamayacağımız bilgisi ile birlikte uçuş eyleminin kendisi özgürlüğümüzün türe ait bir aracı olamaz. Bu eylem ancak diğer türdeki canlılarla birlikte düşünüldüğünde eylemin kendisini kapsayan bir özgürlüğe sahip

olmadığımız sonucunu doğurur. Türe ait olmayan ancak bilincin kendisinde bulunan; bacakları olmayan bir kişinin yürüme eylemini gerçekleyen fiziki olanakların bulunmayışı, toplumsal ahlak gereği bir kişinin saçını uzatamaması, maddi olanaklar nedeniyle bir kişinin karides yiyememesi gibi eylemlerin imkansızlığında kişisel özgürlük alanlarının tartışılması olanaklıdır. Bu noktada değişim ve farklılıkların algılanması önemli bir nokta olmaktadır. Hatta bir bakıma “özgürlüğü cazip hale getiren farklılıktır: Onun varlığı veya yokluğu; yüksek ile düşük, iyi ile kötü, istenen ile aykırı olan arasındaki zıtlığı açığa çıkarır ve temellendirir” (Bauman, 2015: 17). Bauman’ın da üzerinde durduğu özgürlükle ilgili bu farklılıklar, matematiksel bir modellemenin mümkün olduğunu göstermektedir.

Bilincin kendi özgürlüğünü tartışmasında ya da varlığını hissetmesinde giriştiği modelleme şu şekildedir:

Bilincin kendisinde ya da diğer bireylerde deneyimlediği ve bilgisi dahilinde olan eylemleri $A_1, A_2, A_3, \dots$ olarak numaralandıralım. Bilincin anlık olarak yöneldiği eylemler ise A_1 ve A_2 olsun. Bu durumda bilinç, olası eylem kombinasyonlarını zamandan bağımsız ya da her hangi bir ortak zamana bağlı olarak;

- 1- $\{ \}$ (eylemde bulunmama)
- 2- $\{A_1\}$
- 3- $\{A_2\}$
- 4- $\{A_1, A_2\}$ (birlikte aynı anda ya da zamandan bağımsız)

biçiminde kurgulayabilir.

Buraya kadar olan kombinasyonların sayısı iki elemanlı bir kümenin alt küme sayısı olan 2^2 dir. Devam edecek olursak eylemlerin gerçekleşme zamanlarının bilincin yorumda bulunduğu zamana göre ele alınan bir zamansal sıralamasını $t_1 < t_2 < t_3 < \dots$ olarak ele alalım.

$A_i^{t_j}$: Bilincin t_j anı ile birlikte yorumladığı A_i eylemi

olmak üzere,

- 5- $\{A_1^{t_1}, A_2^{t_2}\}$
- 6- $\{A_2^{t_1}, A_1^{t_2}\}$
- 7- $\{A_1^{t_1}, A_1^{t_2}, A_1^{t_3}, \dots\}$ istenilen kadar A_1 eylemini farklı zamanlarda $(t_1, t_2, t_3, \dots)$

tekrar etme

- 8- $\{A_2^{t_1}, A_2^{t_2}, A_2^{t_3}, \dots\}$ istenilen kadar A_2 eylemini farklı zamanlarda $(t_1, t_2, t_3, \dots)$

tekrar etme

9- $\{A_1^{t_1}, A_2^{t_2}, A_1^{t_3}, A_1^{t_4}, A_2^{t_5}, \dots\}$ istenilen kadar A_1 ve A_2 eylemlerini, istenilen sırada ve farklı zamanlarda $(t_1, t_2, t_3, \dots)$ tekrar etme

10- $\{A_1^{t_1}, A_2^{t_1}, A_1^{t_2}, A_1^{t_3}, A_2^{t_4}, \dots\}$ A_1 ve A_2 eylemlerini aynı zamanda birlikte ve farklı zamanlarda tekrar etme

ayrıca, eylemde bulunmamayı bir eylem olarak ele alırsak (H diye adlandırılсын), kişi bilinçli bir şekilde diğer eylemlerin arasında

11- $\{A_1^{t_1}, A_2^{t_1}, H^{t_2}, A_1^{t_3}, H^{t_4}, A_1^{t_5}, A_2^{t_6}, \dots\}$

örneğinde olduğu gibi, eylem kombinasyonlarını sonsuz çoklukta ele alır ve bunların gerçekleşme olasılığını hesaplamasa da düşünür.

Eğer bu olası eylem kombinasyonlarının tümünü anlık olarak gerçekleştirebileceğini düşünür veya inanırsa kendisini özgür hissedebilir. Ek olarak eylem olanaklarının sayılamayacak çoklukta olduğunun sezgisi, sonsuz eylem olanağının varlığına işaret ettiği için özgürlük hissinin ortaya çıkmasını sağlar. Genelde özgürlük hissi bu anlamda anlık olarak ortaya çıkar. Çünkü kombinasyonlarını düşündüğümüz bu eylemlerin sonsuza kadar gerçekleşme olanağına sahip olmadığımızı bilir ve süreç içerisinde kontrol dışı etkilere maruz kalacağımızı ve bu etkilerin de bizi farklı eylem kombinasyonlarına yönlendirebileceğini biliriz. Böylece, her defasında başka eylem kombinasyonlarının kurulması ve araya başka eylemlerin ve eylemsizliklerin girmesi de olasıdır. Yüklenilen özgürlükte de benzer bir kurguyu bilinç, özgürlüğü hakkında yorumda bulunduğu bir başka birey, sınıf, toplum ve tüm insanlar için yapabilir.

Tam olarak özgür olduğuna inanan (ya da inanılan) ve bilen (ya da bilinen) bir bilinçte bu kombinasyonların gerçek olma olasılığı ya hiç tartışılmaz ya da rastlantısal eylemler ve düşünceler arasında ortaya çıkar. Benzer biçimde her bilinçte, gerçekleştiremeyeceği eylemlerin bilgisi ve inancı bulunur. Bu türden eylemlerin yukarıdakine benzer kombinasyonlarının sonucunda da bilinç özgür olmadığı yargısına anlık olarak varabilir veya bu yargıyı bir başkasına yükleyebilir.

Peki, yukarıdaki modellemede bir kişinin iki eylem olanağından bir tanesi imkanlar, yasalar, çevre, gelenek, ahlak, etik, siyaset vb. tarafından engellenirse ne olur? Örneğin A_2 eyleminin gerçekleşmesi engellenirse ya da mümkün değilse, tekrar ve sıralamaya bağlı olmadan düşünecek olursak olası kombinasyonların sayısı

1- $\{A_1\}$

2- $\{ \}$

olmak üzere ikiye, yani bir başka deyişle yarıya düşer.

Şimdi bilincin olanağını düşündüğü eylem sayısını 1 arttıırırsak ne olur, ona bakalım.

Örneğin A_3 eyleminin olanağına sahip bir bilinç için, yine tekrar ve sıralamaya bağlı olmadan düşünecek olursak olası eylem kombinasyonları

- 1- $\{ \}$
- 2- $\{A_1\}$
- 3- $\{A_2\}$
- 4- $\{A_3\}$
- 5- $\{A_1, A_2\}$
- 6- $\{A_1, A_3\}$
- 7- $\{A_2, A_3\}$
- 8- $\{A_1, A_2, A_3\}$

olmak üzere, olası eylem kombinasyonlarının sayısı sekize çıkar yani bir başka deyişle iki katına çıkar. Bu türden kombinasyonlarda zamandan bağımsız olarak bir sorgulama yapılabilir. Yani eylem kombinasyonlarına zaman eşlik etmiyor gibi düşünülebilir. Elbette ki bu durumda kişinin, varoluşuna eşlik eden bir eylem olanağını sorgulamak zorunda olduğunu unutmamak gerekir. Kişinin bu varlığı zaman kurgusu ile birlikte anlamlandırılacaksa, bu durumda eylem olanakları, belirli olmasa bile yine de bir zamanla birlikte ele alınır.

O halde bilincin sahip olduğu veya yüklediği özgürlük düşüncesi, olanaklı kılınan her bir yeni eylemin varlığıyla tekrar ve zamansal sıralamadan bağımsız olarak eylemsel özgürlük alanını iki katına çıkarırken, engellenen her bir eylem ise kişinin eylemsel özgürlük alanını yarıya düşürmektedir.

Sadece A_n eyleminin talebinde bulunan bir bilinç için hissedilen veya yüklenilen eylem özgürlüğü bu eylemin bilincin isteği doğrultusunda istediği sıklıkta ve sayıda gerçek olmasının olanağıyla ilgilidir.

Burada popüler bir örnek olarak bir mahkûmu düşünelim. Bu mahkûm cezasını çekmekte olduğu hapisshanede kaldığı koğuşun bir ucundan bir ucuna gitme eylemini gerçekleştirirken bilincinde anlık olarak ortaya çıkan ve bilincine varabildiği kombinasyonların tümünü gerçekleştirebileceğini düşünürse özgür olduğunu hisseder. Diğer taraftan, sadece hapisshanenin dışında gerçekleşebilecek bir eylemi içeren kombinasyonu düşünürse de özgür olmadığını hisseder. Dışarıdan bu mahkûmun özgürlüğünü yükleyen bir bilinç açısından da durum budur.

Yani özgürlüğü hisseden ve yükleyen bilinç, yöneldiği eylemlerin kombinasyonlarını da düşünerek anlık olarak ,özgürlüğün varlığını ve yokluğunu hisseder ve yükler. Bu eylemin kendisi de sürekli farklı sonuçlara varabilir.

İfade özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, basın özgürlüğü, sanat özgürlüğü vb. tüm eyleme dayalı özgürlüklerin var olup olmadığı tartışması, yoksa var etme ya da varken kaldırma mücadelesi, bu kombinasyonların bilinçlerde gerçekleşme olanağına ait bilgi ve inançla ilgilidir. Türe ait bir olanak olup olmaması ve bireyler arasındaki eşitlik ve adalet mücadelesi ve hakkı, özgürlük düşüncesinin mevcut deneyimlenmesinde rol alır.

Bir kişi, farkına vardığı eylem seçeneklerinin sadece belirli bir eylem sayısı içeren kombinasyonlarına yönelik bu eylemlerin birlikte eş zamanlı gerçekleşme olanağını sorgulaması sonucu da özgürlüğün varlığına ilişkin bir yargıda bulunabilir. Bunu şu şekilde ele alabiliriz; diyelim ki bilincin yöneldiği eylemler A_1, A_2, A_3, A_4 olmak üzere, dört tane olsun ve bu eylemlerin tüm olası ikililerinin eş zamanlı birlikte olanağını sorgulamak istesin. Bu durumda eylem kombinasyonları;

- 1- $\{A_1, A_2\}$
- 2- $\{A_1, A_3\}$
- 3- $\{A_1, A_4\}$
- 4- $\{A_2, A_3\}$
- 5- $\{A_2, A_4\}$
- 6- $\{A_3, A_4\}$

olmak üzere altı tanedir. Bilinç, tüm bu ikili eylem olasılıklarını birlikte ele alır ve eylemlerin kendisi için olanaklı olduğunu düşünürse özgürlüğü hisseder. İşin içine daha önceki örnekte verildiği gibi bu sorgulamanın yapıldığı zamana olan uzaklığına göre zamanı işin içine katıp $t_1 < t_2$ olmak üzere eylemleri zamansal bir sıralama ile ele alacak olursak her bir durumun sayısı iki kat artacaktır. Yukarıdaki durumlara ek olarak;

- 1- $\{A_1^{t_1}, A_2^{t_2}\}$
- 2- $\{A_2^{t_1}, A_1^{t_2}\}$
- 3- $\{A_1^{t_1}, A_3^{t_2}\}$
- 4- $\{A_3^{t_1}, A_1^{t_2}\}$
- 5- $\{A_1^{t_1}, A_4^{t_2}\}$
- 6- $\{A_4^{t_1}, A_1^{t_2}\}$
- 7- $\{A_2^{t_1}, A_3^{t_2}\}$
- 8- $\{A_3^{t_1}, A_2^{t_2}\}$
- 9- $\{A_2^{t_1}, A_4^{t_2}\}$
- 10- $\{A_4^{t_1}, A_2^{t_2}\}$
- 11- $\{A_3^{t_1}, A_4^{t_2}\}$

$$12- \{ A_4^{t_1}, A_3^{t_2} \}$$

biçiminde bir eylemler kombinasyonu ortaya çıkar. Bu türden bir kombinasyonun sayısı matematiksel olarak da modellenenir. Bu örnekte, 4 olası eylemden 2 tanesinin zamansal durumu da (3 durum) göz önünde bulundurulunca $\binom{4}{2}.3 = 18$ farklı kombinasyon söz konusudur.¹ Tüm bu eylem kombinasyonlarının gerçekleşeceği düşünüldüğünde özgürlük hissi ortaya çıkacaktır.

Benzer şekilde, bilincin yöneldiği beş eylem varsa ve bunların üçlü kombinasyonları hesaplanmak istenirse, $t_1 < t_2 < t_3$ zamansal sıralaması dikkate alınmalıdır. Eş zamanlılık dikkate alındığında üçlü eylem kombinasyonlarında her bir sıralı eyleme eşlik eden zamanların sıralaması; tüm eylemlerin farklı zamanda olması, eylemlerin iki tanesinin aynı zamanda olması, eylemlerin üçünün aynı zamanda olması biçiminde ele alınabilir. Her bir üçlü eylem kombinasyonunda tüm eylemler farklı zamanda ele alınırsa,

$$1- \{ A_1^{t_1}, A_2^{t_2}, A_3^{t_3} \}$$

$$2- \{ A_1^{t_1}, A_3^{t_2}, A_2^{t_3} \}$$

$$3- \{ A_2^{t_1}, A_1^{t_2}, A_3^{t_3} \}$$

$$4- \{ A_2^{t_1}, A_3^{t_2}, A_1^{t_3} \}$$

$$5- \{ A_3^{t_1}, A_2^{t_2}, A_1^{t_3} \}$$

$$6- \{ A_3^{t_1}, A_1^{t_2}, A_2^{t_3} \}$$

olmak üzere, $3! = 6$ durum söz konusudur.

Eylemlerin ikisi aynı zamanda ele alınırsa, (sadece t_1 ve t_2 zamanı ile düşünülür)

$$1- \{ A_1^{t_1}, A_2^{t_1}, A_3^{t_2} \}$$

$$2- \{ A_1^{t_1}, A_3^{t_1}, A_2^{t_2} \}$$

$$3- \{ A_1^{t_1}, A_2^{t_2}, A_3^{t_2} \}$$

$$4- \{ A_2^{t_1}, A_3^{t_1}, A_1^{t_2} \}$$

$$5- \{ A_2^{t_1}, A_3^{t_2}, A_1^{t_2} \}$$

$$6- \{ A_3^{t_1}, A_2^{t_2}, A_1^{t_2} \}$$

olmak üzere, $\binom{3}{2}.2! = 6$ durum söz konusu olur.

¹ n tane farklı nesnenin r'li kombinasyonlarının sayısı, $\binom{n}{r} = \frac{n!}{(n-r)! \cdot r!}$ olarak hesaplanır. Ayrıca, $n \in \{0,1,2,3, \dots\}$ olmak üzere, $n! = 1.2.3 \dots n$ dir ve faktöriyel kavramında $0! = 1$ olarak kabul edilir.

Eylemlerin tümü eş zamanlı ele alınırsa, (sadece t_1 zamanı ile düşünülür)

$$1- \{ A_1^{t_1}, A_2^{t_1}, A_3^{t_1} \}$$

olmak üzere, $\binom{3}{3} \cdot 1! = 1$ durum söz konusu olur.

Böylece hesaplanan eylem kombinasyonlarının sayısı;

beş eylemden herhangi üçünün seçilimi $\binom{5}{3} = 10$ farklı biçimde yapılabileceğinden,

$$\binom{5}{3} \cdot (6 + 6 + 1) = \binom{5}{3} \cdot 13 = 130 \text{ olur.}$$

Şimdi, bunu n tane farklı eylemin r tanesi için uygulayalım. Bu durumda r tane farklı zaman olasılığı çıkar ve bunları bilincin yöneldiği ana göre benzer biçimde

$$t_1 < t_2 < t_3 < \dots < t_r \text{ olarak sıralarsak;}$$

tüm eylemlerin farklı zamanda olduğu ya da sadece belirli bir kısmının birlikte gerçekleştiği (en az iki eylemden oluşan ve en az iki farklı eylem grubunun aynı zamanda olma durumunu bir kenara bırakırsak) zaman faktörü ile ele alındığında, bilincin farkına vardığı n tane eylemin tekrara bağlı olmayan r'li kombinasyonlarının sayısı (K olarak belirtelim)

$$K = \binom{n}{r} \cdot [r! + \binom{r}{2} \cdot (r-1)! + \binom{r}{3} \cdot (r-2)! + \dots + \binom{r}{r} \cdot 1!]$$

olarak modellenabilir. Bu modellemede seçilen r tane eylemin tümü farklı zamanlarda, ikisi aynı ama diğerleri farklı zamanlarda, üçü aynı ama diğerleri farklı zamanlarda,..., tümü aynı zamanda olacak biçimde bir kurgu yapılmıştır. Sayıları biraz büyütüp kombinasyon sayısına bakılacak olursa, örneğin 10 tane eylem arasından 5 tanesinin kombinasyonlarının yukarıdaki modellemedeki gibi zamana bağlı sıralaması yapılırsa,

$$K = \binom{10}{5} \cdot [5! + \binom{5}{2} \cdot 4! + \binom{5}{3} \cdot 3! + \binom{5}{4} \cdot 2! + \binom{5}{5} \cdot 1!] = 108612$$

farklı durum ortaya çıkar. Böyle bir durumda bilinç tüm bu sorgulamaları yapamayacağı için ya kendisini hesaplayamadığı eylem kombinasyonlarının varlığında özgür hisseder ya da özgürlüğe ilişkin sorgulamada yöneldiği eylemlerin sayısını azaltma yoluna gider. Bu durum, anlık olarak sayılamayacak kadar çok olan bir kombinasyon karşısında bireyin özgürlüğünün olmadığına işaret etmez.

İşin içerisine eylemlerin tekrarlanmasının ya da eylemsizliğin girdiği durumlarda ise sayılamayan çoklukta kombinasyonların ortaya çıkacağı daha önce belirlenmişti. Benzer biçimde seçilen eylem grupları kendi içerisinde, aynı zamanda gerçekleşme olanağı olan eylemler olarak farklı alt gruplara ayrılırsa o zaman çok daha fazla kombinasyon ortaya çıkacaktır.

Tüm bu durumlara ek olarak bazen de birey eylem kombinasyonlarını belirli bir zaman diliminde sorgular ve bu durumda, eylemlerin gerçekleşme zamanlarına ait bilgi mevcut ise eylem kombinasyonlarının olasılığını sorgulayabilir

Örneğin; A_1, A_2 ve A_3 eylemlerinin gerçekleşme süreleri sırasıyla 1,2 ve 3 saat olsun. Bu durumda 4 saat vakti olan birisi bu eylemelere yönelip olanaklarını sorguladığında, zamansal ardışıklık $t_1 < t_2 < t_3 < t_4$ olarak ele alınırsa,

- 1- $\{A_1^{t_1}\}$
- 2- $\{A_1^{t_1}, A_1^{t_2}\}$
- 3- $\{A_1^{t_1}, A_1^{t_2}, A_1^{t_3}\}$
- 4- $\{A_1^{t_1}, A_1^{t_2}, A_1^{t_3}, A_1^{t_4}\}$
- 5- $\{A_2^{t_1}\}$
- 6- $\{A_2^{t_1}, A_2^{t_2}\}$
- 7- $\{A_1^{t_1}, A_2^{t_2}\}$
- 8- $\{A_2^{t_1}, A_1^{t_2}\}$
- 9- $\{A_1^{t_1}, A_1^{t_2}, A_2^{t_3}\}$
- 10- $\{A_1^{t_1}, A_2^{t_2}, A_1^{t_3}\}$
- 11- $\{A_2^{t_1}, A_1^{t_2}, A_1^{t_3}\}$
- 12- $\{A_1^{t_1}, A_3^{t_2}\}$
- 13- $\{A_3^{t_1}, A_1^{t_2}\}$
- 14- $\{A_3^{t_1}\}$

olmak üzere, on dört farklı kombinasyon söz konusu olacaktır.

Bir de zaman kurgusu dışarıda bırakılarak sadece belirli sayıda eylemin olanağı düşünüldüğünde; n tane eylemin içinden r tanesinin seçilimi, daha önce belirtilen;

$$\binom{n}{r} = \frac{n!}{(n-r)! \cdot r!}$$

eşitliği ile hesaplanır.

Bilincin tüm bu kombinasyonlara yönelimi ve gerçekleşme olanağının bilgisi ile inancı, hissedeni ve yüklenen özgürlüğün varlığına ilişkin sorgulamada rol oynar.

Düşünce özgürlüğünün hissedilmesi ve yüklenmesi ise düşüncenin planlanamaması, düşüncede var olan kavram kombinasyonlarının hesaplanamaması sonucunda ve engellenemez bir biçimde, bilincin her zaman sahip olduğu ve yüklediği bir özgürlük alanı

olarak ortaya çıkar. Yani bir bakıma düşünme eyleminin kendisi söz konusuysa, zihinsel işlemlere ait varlık alanında özgürlük her an kendisini hissettirebilir.

Tüm mevcut ve tahmin edilemeyen değişimler kaosu yaratıcısı olur. Kaos ise deneyimlendiği andan itibaren sayılamayacak çoklukta eylem kombinasyonlarının üretilmesine olanak verir. Bu kaotik ortam ise her türden yaratıcı düşüncenin ortaya çıkmasında büyük bir öneme sahip gözükmektedir.

3.2. Özgürlük ve Kaos

Değişimlerin periyodik olmadığı ya da kontrol edilemezliğinin deneyimi kaosu açığa çıkarır. Bu deneyime sahip bireyler, aynı zamanda kaosu birer yaratıcı unsur olarak ele alırlar. Her türlü varlığa ait ve birbirini etkileyen davranışların açıklanamaz oluşu, var oluşun kaotik yapısından kaynaklanır. Fizikte bu durum nonlineer sistemler olarak ele alınır, “Nonlineer sistemler genellikle çözüme elverişli değildir; bir araya da getirilemez. Akışkan sistemlerde ve mekanik sistemlerde, nonlineer şartlar, genellikle insanların konuyu basite indirip kolayca anlaşılır hale getirmek istedikleri zaman, devre dışı bırakmak istedikleri özellikler arasında sayılır” (Gleick, 2003: 19).

Periyodik değişimlerin varlığı matematikte ise, periyodik fonksiyonlar örneğinde olduğu gibi mümkündür. Gerçek yaşamda ise bir eylemin periyodik olması, evrensel ve süresiz bir gözlem olanağının olmamasından dolayı deneysel olarak imkansızdır. Psikolojik olarak da, “bir bireye, sürekli olarak değişmesine rağmen aynı kalabilecekmiş gibi gelmesinin, sanki bireyin en iç benliğinin ne olursa olsun dayanabilecek bir cebir işlemi imiş gibi görünmesinin nedeni; yanlış yaklaşıma sahip olması gerçeğinde yatar. Kişi kendisini seçmemiştir; bunu yapmaya ilişkin bir kavrayışı da yoktur” (Kierkegaard, 2009: 59).

Birey, deneyimlediği kaosu içerisinde kendi içsel kaotik yapısının farkında olmayabilir. Ancak yine de deneyimlediği kaosu nedenlerinden birisi olduğunu özgür hissettiği anlarda fark eder. Kierkegaard da psikolojik deneyimleri sonucunda benliğini, özgürlük olarak ifade etmektedir (Kierkegaard, 2009: 58). Hatta kaosta bir yaprağın düşmesi bile özgürlük olarak ele alınabilir. Hegel’e göre, “Düşme, *görelî-özgür* devrimdir, *özgür*, çünkü cismin *kavramı* yoluyla koyulur, onun kendi yerçekiminin görüngüsüdür; bu nedenle ona *içkindir*” (Hegel, 1997: 70). İnsanlar da, aslen özgürdür çünkü, hayatı gelecek odaklı bir amaç faaliyetidir ve eylemde bulunup bulunmamayı tercih ederler (Bauman, 2015, 42).

Kaosun her türlü var oluşu, özgürlük hissinin hisseden ve yükleyen bilinç açısından sürekli değişmesine neden olabilir. Her canlı, yetenekleri ve gücü ile kaosta bir etken olarak yer alır. Çeşitli insan bilimlerinde, hatta matematikte bile bu durum çeşitli açılardan ele alınıp

tartışılmaktadır. Epistemik nesnellik iddiası taşıyan açıklamalardan ziyade, kurgulanmaya çalışılan özgürlük modellemesi, kaosun içerisinde süreklilik gösterir. Dış dünyanın realizmi karşısında bu modelleme farkında olmadan da olsa sürekli olarak kurguya açık bir durumdadır ve bireyin varlık alanını hayata geçirdiği toplumsal yapının bir alt kümesini oluşturan eylemleri kapsar.

O halde acaba özgürlük, benzer bir kaosla etik alanda karşılaşır mı? Ayrıca, etikte özgürlük kavramı daha çok kozmosla ifade edilebilir mi? Şimdiye kadar özgürlük hissinin bilinç, isteme, tercih, deneyim, bilgi, inanç ve kaos bağlamında nasıl bir matematiksel modelleme imkanına sahip olduğunu araştırmaya çalıştık ve şu kısa sonuçlara varmayı denedik;

Özgürlük, his olarak anlık bir deneyime işaret eder.

Bu özgürlük hissi ister hisseden, ister yüklenilen olsun isteme ve tercih eylemleriyle birlikte pratiğe kavuşur.

Bilincin yöneldiği eylem olanaklarının nesnesi, özgürlük hissinin ortaya çıkışında belirleyicidir.

Eylem kombinasyonlarının kurulabilmesi bilgi ve inanç ile büyük ölçüde ilgilidir.

Mevcut kaos, özgürlük hissinin sürekliliğinde etkin bir rol alır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK VE AHLAK İLİŞKİSİ

4.1. Özgürlüğün Etik Açıdan Değeri

Özgürlük kavramının düşüncede ortaya çıkıp sorgulanması ve bu sorgulamanın sonucunda özgürlük hissine bağlanan nedenler ile eyleme geçme düşüncesi, özgürlüğün etik alanın konusu olmasını sağlamıştır. Böylece estetik değerler, istekler ve seçimler olanağındaki kişi eylemlerinin doğurduğu amaç, kendisini etik açıdan değerlendiren kişinin nedensizlikten ayrı tutulduğunda tam olarak kişinin kendisi olur (Kierkegaard, 2009: 106).

Amaçların, bilinçli insan eylemlerinde belirleyici unsur olması, özgürlüğün kuramsal çözümlemelerden uzakta metafiziksel bir kavram olarak ele alınmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, kavram üzerindeki tartışmaların eskiden beri aynı hararetle devam ettiğine şahit olunmaktadır. Kavramsal çözümleme ve anlamların açıklığına ilişkin Tepe'nin tespiti önemlidir:

şüphesiz tüm diğer felsefi bilgi alanlarında olduğu gibi, etikte de bir takım bilgi kuramsal çözümlemelere gereksinim vardır. Herhangi bir etik sorunu ele alırken, temel kavramların çözümlemesi ve anlamlarının açıklığa kavuşturulması, genellikle ilk adımı oluşturur. Her tek durumda bu adım zorunlu olmasa da gerekli olduğu durumlarda, atılmadığı takdirde, sonraki adımların havada kalması, araştırmanın sağlam bilimsel temellere dayanmaması kaçınılmazdır. (Tepe, 2011: 98).

Binlerce yıldır devam eden özgürlük tartışmaları, en başında kavramsal olarak ortak bir tanıma sahip olunmamasından ve özgürlüğe yüklenen etik kavramsal değerlerin tartışma konusu olarak varlığını devam ettirmesinden dolayıdır. Metafiziğin betimleyici yapısı iş başındadır ve deneyim ile birlikte sürekli bir değişim halindedir. Dolayısıyla, “Betimleyici metafizik kendisini, konuşmamızın yapısını açıklayan kavramsal şemanın ontolojik temellerinin ya da daha keskin olarak ontolojik varsayımlarının bir tasviri olarak sunmaktadır” (Rossi, 2001: 75). Metafiziksel tartışmalardan çıkış, matematiksel anlamlandırmalar ile mümkün olabilir.

Elbette ki, özgürlük kavramının daha çok etik açıdan ele alınmasının temel sebebi, özgürlüğün hissedilmesi ve eylemde bulunmada karar vermede bilincin, insanın değeri açısından ele alınmasından dolayıdır. Özgür bir eylem tercihinde bulunan (öyle olduğu düşünülen / varsayılan) bireyin sahip olduğu ahlaki sorumluluk, eylemlerinin sonucunun bireysel ve toplumsal açıdan ve hatta evrensel olarak ele alınıp değerlendirilmesini gerektirmiştir. Bauman bunun önemini “ahlaki sorumluluk insan mülklerinin en kişisel ve

devredilemez olanı, insan haklarının en değerlisidir. Alınamaz, paylaşılamaz, devredilemez, rehine verilemez ya da emanet edilemez” diyerek ifade eder (Bauman, 2011: 301). Genel olarak bu anlayışta özgürlük hissinin ortaya çıkma nedenleri değil, daha çok özgürlüğe bağlı bir hak olduğu iddiasını ve tartışmasını içinde barındıran eylemlerin neden ve sonuçlarının ne türden bir değerlendirmeye tabi tutulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu nedenle özgürlüğü bir hak olarak görmenin çeşitli olası zararlı sonuçları ve toplumun düzenini yıkıcı olabilecek etkisini sınırlamak için neredeyse her türlü düşünce, özgürlüğün kısıtlılığına vurgu yapmayı birer görev haline getirmiştir. Bu yüzden toplumun hiçbir yerinde tam özgürlük ya da tam bağımsızlık bulunmaz. İkisi de gerçek durumların arasında yer aldığı hayali kutuplardır (Bauman, 2011: 43).

Bu durumda şu soruyu sormak gerekebilir; kim hangi hakla ve neden buna karar vermektedir? Bu türden varsayımlar ya da telkinler o kadar çok hayatımızdadır ki, insanlığın ve üretilen her türlü bilgi, teknoloji, sanat türlerinin bu günlere gelmesini sağlayan özgürlük hissinin de yok sayılması anlamını taşımaktadır. Böylece söz konusu anlayış, her türlü farklılığın mevcut düzen ile arasında oluşan gerilimlerin aşılmasına olanak sağlayan koşulların var edilmesinin yollarının derin bir analizini yapmayı da içeren çözümlemelerden kaçışı da beraberinde getirir. Ayrıca, rahatça hiç kimsenin özgür olamayacağını söylemek özgürlük düşüncesinin ortaya çıkmasına etki eden faktörleri anlamamıza yardımcı olmamaktadır. Eylemlerin sonuçlarının bilinip bilinmemesinin ve özgürlük-mahremiyet ilişkisinin de bu tartışmada kendine yer bulması normaldir. Tüm bu tartışmalar böylece, kültür felsefesinin ve bilgi felsefesinin ilgilendiği bir alan olmuş, ontolojide, metafizikte ve teolojide kendine önemli bir yer edinmiştir.

MacIntyre’a göre;

Özel olandan kaçarak, tamamen, insan olmasından dolayı insana özgü evrensel düsturlar alanına sığınmak düşüncesi, ki bu ister onsekizinci yüzyıl Kantçı biçimiyle, isterse analitikçi filozofların sunduğu yeni biçimiyle olsun, bir yanılsamadan, hem de üzücü sonuçlar doğuran bir yanılsamadan başka bir şey değildir. Kişilerin, aslında, yalnızca kendilerine ait olan kısmi ve özel gerekçelerini birtakım evrensel ilkelere dayalı gerekçelerle kolayca ve tamamen özdeş kıldıkları zaman sergiledikleri davranışlar, başka zamanlar sergiledikleri davranışlardan genellikle çok daha kötü olmaktadır (MacIntyre, 2001: 326).

İzleniyor olma ya da izleme ile özgürlük kavramı arasında ilk başta kurulması muhtemel ilişkide hareketleri gözlemlenen kişinin özgür olamayacağı ya da daha az özgür olacağı yönündedir. Bu durumu mahkûmların ve gardiyanların ilişkilerini özgürlük kavramı çerçevesinde ele aldığı kitabında Bauman, “görülmeden görme”, denetçileri, denetledikleri

mahkumlar karşısında özgür yapar” biçiminde ifade eder (Bauman, 2015: 26). Video çekimlerin yaygınlaşmasının, neredeyse her sokakta bulunan kameraların, cep telefonlarının ya da bilgisayarların sayesinde kişisel bilgilerin istenilen çoğu zaman zaten gözetim altına alınabildiğini hatırlayacak olursak, günümüzde bu varsayımın anlamı farklılaşmıştır. Gözetim altında olmanın önemini kaybetmesinde hem olayın yaygınlaşmasına bağlı olarak gözetim altında eylemde bulunma alışkanlığının gelişmesi, hem de toplumsal kurallara uygun hareket etmeme durumlarında eylemi gerekçelendirme yollarının artmış olması rol alır.

Ek olarak özgürlük adı altında eylemlerin onurlandırılmasına yönelik davranış ve tutumlar, eyleme geçmede ve bireysel kuralların ortaya çıkmasında belirleyici olurlar. Kabul gören bir anlayış olarak, “özgür insanlar, kendilerinin oluşturmuş oldukları kurallara uyarlar. Genellikle bu kurallar, toplumun genel hedeflerine gönderimde bulunduğu kabul edilen sembolizm ile ilgili olarak toplumun üzerinde davranış biçimleri buyurabilmek için var olacaktır” (Whitehead, 2015: 126).

Özgürlüğün sürekli olarak ve anlamsal karmaşa içerisinde ele alınması, metafiziğin ve etiğin ortak alanlarında hareket etmenin yoğunluğuyla da ilgilidir. Bir başka açıklamada Marcuse, zamanın psikolojik etkisine, “zamanın yaşam üzerindeki gücü kırılmadıkça, hiçbir özgürlük olamaz: Zamanın “yeniden olmaması” olgusu kötü duyunun yarasını sürdürür: öç almayı ve ceza gereksinimini doğurur ki bunlar kendi paylarına geçmiş ve ölümüne hastalığı sürdürürler” diyerek vurgu yapar (Marcuse, 1998: 96).

Tüm benzer düşünceler günümüzdeki özgürlük anlayışında kabul görmüş, tartışılmaya değer bulunmuştur. İçgüdülerin kontrol altında tutulamaması ya da eyleme sürükleyiciliğindeki belirsizlikten ötürü akli ön plana çıkarma eğilimindeyizdir. Bu yüzden, sorumluluk yüklemesi yapacağımız zamanlarda çoğu insanın özgürlük kavramına sığınması da anlaşılabilir. Genel anlayışa uygun olarak, “Özgürlüğü bir aksiyom olarak kabul etmeksizin ahlaktan ve ahlaki bireysellikten söz etmek mümkün değildir. Özgürlük asıl yerini, ahlakın insani ve akli doğasında bulabilir” (Filiz, 2014: 145).

Bu yüzden yasalar, cezalar, ödüller yürürlükte kalır. Zihinsel hastalığı olan insanlar ile diğer canlı türlerine bunların neden uygulanmadığının net bir açıklaması henüz yapılmış değildir. Bu türden canlılarla iletişim kurulamayacak olması ve bu canlıların uygulanan ceza ya da ödülün rasyonel çıkarımda bulunamayacak olmasının başlıca nedenlerden olduğu görülebilir. Elbette burada cezanın, ödülün, sorumluluğun tanımlarındaki sıkıntılar da karşımızdadır. Tüm bunlar, azınlığın karar verdiği ancak çoğunluğun kabul ettiği ya da uyduğu kavramlardır ve elbette bahsettiğimiz türden canlılar için genellikle bir şey ifade etmemektedir. O halde amaca uygun hareket eden insanoğlu, kavramsal tartışma içerisine

giremeyeceği, kavramsal ilişki kuramayacağı bu canlılar ile zaman, enerji ve para kaybettirecek bir sorumluluk tartışmasına girmeyi aklına bile getirmez.

“Özgürlük her insanın hakkıdır” düşüncesi, aslında insanın ürettiği her kavram açısından onun fayda sağlayabileceği amaçlarına ulaşmasına yardım eden tüm diğer kavramlarla bir tutulabilir. Bu anlamda “sevgi herkesin hakkıdır”, “ilgi herkesin hakkıdır” biçiminde ortaya atılabilecek olan düşüncelerden çok da farklı değildir. Hepsi bir arada ve birbirine bağlı ele alınıp tartışılabilir. Normatif bir alan olarak etik, bireylerin- toplumun bir parçası ve süreç içerisinde devam ettiricisi olan- varlığına yönelik koruyucu yapısından dolayı, tartışılan ve geliştirilmeye çalışılan bir alan olarak sürekli gündemde yer almaktadır.

Ödevci etik anlayışı ya da erekçi anlayış, etik bencillik açısından da ele alınmış, zamanla eylem-ödevci ya da kural-ödevci teorilerle tartışmalar devam etmiştir. Yararcı yaklaşımlar eylem yararcılığı, genel yararcılık, kural yararcılığı gibi alt başlıklarda tartışılmıştır. Fransız İhtilalinden sonra eşitlik, kardeşlik, özgürlük kavramlarının siyasal bir slogan halinde köle ahlakının öncüleri olduğunu hatırlamakta fayda vardır. Tüm bu tartışmalar en çok iyi, özgür irade, sevgi, adalet, haz, görecilik, doğalcılık ve doğa kavramları üzerinden yürütülmüştür.

İnsan akla dayalı bir seçimin devamında ortaya koyduğu eylemden sonra mı kendisini özgür hisseder? Yoksa özgürse mi seçim yapabilir? Ya da bu tezde belirtilmeye çalışıldığı gibi iki bakış açısında da sanki anlaşılmamış bir özgürlük kavramında birbirinin yaratıcısı olarak değerlendirilse bile kavram evreninde bu iki savın dışında bir şey yokmuş gibi mi davranılmaktadır?

Özgürlüğün etik açıdan değeri, sorgulanması yapılan eylemlerin sayısal bir modellenmesine bağlı -yapılagelenden farklı olarak- hem niceliksel ve niteliksel açıdan, hem de özgürlük alanlarının kesişmesi sonucu daralması ya da genişlemesi açısından tartışılabilir.

Buna göre, her türlü özgürlük modellemesinde eylem kombinasyonlarının niceliği, kombinasyonu yapan yönelim halindeki bilincin bilgisine, kombinasyon yapabilme gücüne ve cesaretine göre değişir. Öyle ki, kişi eyleme dönüştürebileceği kavram sayısının farkında olmayabilir. Örneğin, kişi karşılaştığı anlarda herhangi belirli bir kavramın anlamını biliyordur ancak özgürlük hissinin ister hissedilen isterse yüklenilen olarak sorgulamasında aklına getiremeyebilir. Bu durumda tek bir kavramın bile tekrardan ve sıralamadan bağımsız olarak özgürlük alanını yarıya düşüreceği ya da iki katına çıkaracağı unutulmamalıdır. Bu bilginin kombinasyon kurmada olası eksikliği, kişinin özgürlüğü hissetme biçimini doğrudan etkiler. Benzer olarak, türe ait bilgi eksikliği de belirleyici olabilmektedir. Örneğin uçan bir kuşa bakıp kuşun ne kadar özgür olduğunu düşünen bir kişi, uçma eylemini dahil edebildiği

kombinasyonların yüklenen özgürlük tarzında ortaya çıkmasına örnek olurken, kendisinin bu kombinasyonların hiç birinde bulunamayacağına yönelirse özgür olmadığını hissedecektir. İnsanın uçamayacağının bilgisi ile hareket eden bir kişi ise bu türden bir özgürlük sorgulamasına girmeyecektir. Bu durumda belki de kişi, uçmayı kuşun türüne ait olan bir eylem olanağı olarak değerlendirip kuşların özgürlük sorgulamasını uçuşma eylemini de içeren kombinasyonlarla yapmayacaktır.

Kombinasyon yapma gücü de kişinin matematik bilgisine bağlı olarak değişir. Ancak eylem kombinasyonlarında sürekli değişim halindeki bireysel ve çevresel faktörlerin varlığı tekrar etme ve eylemde bulunmamanın sayılamayacak kadar çok sayıda kurgulanabilmesi, özgürlük hissinin varlığına işaret eder ve matematiksel hesaplamaların gücünün önüne geçebilir.

Özgürlüğün niteliksel olarak yorumlanması daha çok yüklenen özgürlük durumlarında mümkün gözükmektedir. Bu durumda özgürlüğü hisseden kişinin eylem kombinasyonları, hisseden kişi açısından kendisini özgür hissetmesine olanak sağlarken, yükleyen kişi olarak bir başkası, farklı özgürlük kombinasyonlarının yokluğuna ilişkin bilgiye bağlı olarak o kişinin özgür olmadığı hissine sahip olabilir. Örneğin bir mahkumun önüne iki tür yemek çıkarıp bunlardan birisini seçme şansı tanındığında mahkum kendisini özgür hissedebilir ancak mahkumun önüne seçebileceği on farklı yemek varken bunların sadece ikisinin çıkarıldığını bilen bir gözlemci, mahkumun yemek seçiminde özgür olmadığını düşünebilir.

Eylem kombinasyonlarında tekrar etme ve eylemde bulunma tercihlerine bağlı özgürlük değerlendirmeleri niteliksel açıdan zayıf olarak ele alınabilir. Bilincin yönelimine bağlı olarak motivasyon, cesaret, deneyim ve bilgi gücüyle birlikte yaratıcı eylemlerin de kurgulanan kombinasyonlara dahil edilmesi ise niteliksel olarak güçlü bir özgürlük değerlendirmesini ortaya çıkarır.

Eylemlerin hayata geçirilme olasılığı ya da eylemde bulunma gücü özgürlük hissinin ilk sorgulanmasında aranmamalıdır. Bu iki durum özgürlük alanlarının kesişmesinde ya da genişlemesinde ortaya çıkan kombinasyonların sayısının azalması ve artmasına bağlı bilgi ve inançla alakalı olarak ele alınabilir. Örneğin doğaya zehirli atık atma eylemi ilk başta bireyin özgürlük alanının bir parçası olarak vardır ve bu eyleme yönelen bilinçte özgürlük hissi ilk başta ortaya çıkar. Ancak kişinin bu eylemi, oluşturduğu ve dolayısıyla kendisinden çok daha güçlü olan toplumun varlığını sürdürmesini sağlayan mevcut eylemsel kombinasyonlar ile kesişmez ve bu nedenle gerçekleşemez bir durumda ise kişi özgür olmadığını hissedecektir. Bu anda toplumsal varlığın devamını sağlamaya yönelik başka bir eylem tercihi

bulunabileceğinin bilgisi, kendi eylem olanaklarının da sayısını arttıracığından yüklenen olarak kişi özgür olabilir.

Bir köleyi ele alalım; köle, A_{41} olarak ifade edilebilen bir eylemi içeren bir eylem kombinasyonu kurgulamış ve gerçekleştirememeye durumuna yönelmiş ise özgür olmadığını hisseder. Gerçekleştiremeyeceğine inanmış ise, özgür olmadığını düşünür. Tekrar etme, eylemde bulunmama ya da başka eylem olanaklarının çeşitli kombinasyonlarının varlığında anlık olarak özgür hisseden köle, kendisi gibi köle olmayanlara yaptığı kıyaslamalar ve bilincinde ortaya çıkan farkındalık sayesinde başka eylem kombinasyonlarının varlığında kendisini özgür hissetmediği anlar yaşar. Hemen sonrasında da özgürlük hissinin etkisiyle bundan kurtulmanın yollarını düşünür ve imkanı varsa kurtulur. İster köle olsun, ister olmasın mevcut eylemlerde sürekli bir özgürlük alanlarının kesişmesi durumu söz konusudur. Kesişme durumunda güçlü olan karşı tarafın özgürlük hissine son verir. Bazen de özgürlük alanı, eylemlerin çakışması sayesinde farklı eylem kombinasyonlarının ortaya çıkmasıyla genişler ve birlikte eylemde bulunmanın zorluklarının aşılmasına bağlı olarak özgürlük hissi farklı biçimlerde ortaya çıkar.

Etiğin konusu olarak özgürlük hissinin sorgulanmasında eylemsel kombinasyonların niteliksel açıdan değerlendirilmesi ya da niceliksel olanın niteliksel olana dönüşmesi tartışılabilir. Ya da eylem kombinasyonlarından oluşan özgürlük alanlarının kesişmesi durumunda ortaya çıkan eylemsizlik, vazgeçme ya da birlikte yeni eylem kombinasyonlarını kurma durumlarının oluş biçimleri yeni bir tartışma alanı açabilir.

4.2. Araç ve Amaç Olarak Özgürlük

Hatırlanacağı gibi Arisoteles, etiği amaçsal ve araçsal olarak iki farklı açıdan ele almaktaydı. Benzer biçimde, bir etik kavramı olarak özgürlüğü de araçsal ve amaçsal olarak iki farklı açıdan ele alabiliriz.

Özgürlük araç ise eylemler amaca dönüşebilir ve bu durumda, siyasi toplum kurumunun üyesi olarak insan, tüzel bir insana indirgenir ve bireyin özgürlük hissi araçsallaştırılmış olur. Yani, bireyin toplumun bir parçası olarak tüzelleştirilmesi, özgürlük kavramını araçsallaştırırken, bireyin siyasi bir güce dönüşmesi ve bu gücü kendinde toplayıp bu tüzellikten kurtulması özgürlük kavramını amaçsallaştırabilmektedir. Özgürlüğün amaç olarak ele alındığı durumlarda, özgürlük dışındaki her eylem araç haline gelir.

Modellemesi yapılmaya çalışılan özgürlük hissinin ortaya çıkışındaki eylem kombinasyonlarının yönetilmesi ya da belirlenmesi özgürlüğü sırf etik açıdan ele alan bireylerin psikolojilerini kontrol altına almada etkili olabilir. İnsan varoluşunun iki katmanı,

diğer canlılarla ortak yapıda ele alınan biyolojik doğası ile sanat ve ahlakın şekillendirdiği kültürel doğasıdır (Filiz, 2018: 162). Böylece, insan var oluşunda kültürel doğanın etkilenmesi, en azından diğer canlıların biyolojik doğasının bundan etkilenmesini beraberinde getirir. Eylem kombinasyonlarına yönelim, bireyin dışında çeşitli amaçlara hizmet edecek şekilde yönlendirilebilir. Bu durum hissedilen özgürlük alanlarının da belirlenmesi anlamına gelir ki birey böylece özgürlük düşüncesi içerisinde yaratıcılığının sınırlarını test etme imkanı bulabilir. Bireyin politik olarak özgürleşmesi tartışmaları bu noktada başlar çünkü Marx'ın belirttiği gibi;

politik özgürleşme, insanın bir yandan sivil toplumun üyeliğine, yani bağımsız, egoist bireyselliğe; öte yandan bir vatandaşa, tüzel bir insana indirgenmesidir. Gerçek bireysel insan ne zaman ki soyut vatandaşı kendi içinde özümseyip bireysel bir insan olarak gündelik hayatında, özel işinde, özel durumunda türsel varlık olur; ne zamanki “kendi güçlerini” toplumsal güçler olarak tanıyıp örgütler ve sonuç olarak toplumsal gücünü siyasi güç biçimine sokup kendisinden ayırmayı bırakır, işte ancak o zaman insani özgürleşme tamamlanır (Marx, 2017: 82).

Özgürlük hissinin verdiği harekete geçme dürtüsü, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin önünü açmıştır. Makinenin gücü Marcuse'ye göre, insanın biriktirilmiş ve yansıtılmış gücünü temsil eder ve çalışma dünyası makineleşmiş bir yapıda algılanıncaya kadar yeni bir özgürlüğün gizli temelini oluşturur (Marcuse, 2010: 21). İnsanların kavramsal düşünce dünyasındaki genişleme buna neden olur. Ancak ortaya çıkan çeşitli kültürel kısıtlamalar ve değişimler, özgürlük alanlarının daralması olarak da değerlendirilebilir. Çünkü, “teknik ilerlemeyi bir araç olarak eşliğine alan özgürlüksüzlük- ki insanın kendi üretici aygıtına boyun eğmesi anlamında bir özgürlüksüzlüktür- bir özgürlükler ve konforlar çoğulluğu biçiminde sürdürülür ve yeğînleştirilir” (Marcuse, 2010: 43). Söz konusu her iki bilinç açısından da yapılan değerlendirmeler bizim açımızdan anlamlıdır. Çünkü her bilinçli varlık her değişimde yönelim gösterdiği eylem kombinasyonlarını kendisi kurar ve bu anlamda farklı özgürlük hissi deneyimlerine sahip olur.

Toplumsal ilişkilerin yeniden düzenlenmesi matematiksel modellemelerin yaygınlaşmasına ihtiyaç duyar. Böylece tutarlı olmayan bir ikna oluş, yerini tutarlı ve ortak anlamlara dönüştürme şansına bırakır.

Modern yaşam biçimleri ve teknolojinin sürekli zengin ve karmaşık konfor seçeneklerini giderek arttırması, birey-toplum ikilisi arasında özgürlük ilişkisini de karmaşıktırmakta, bu da özgürlük hissinin sorgulanmasında eylem kombinasyonlarının ve olanaklarının çağın doğasına paralel olarak matematiksel bir modellemesini zorunlu kılmaktadır.

4.3. Özgürlük Alanlarının Modellenmesi

Bilincin yöneldiği, gerçekleşmesi olanaklı görünen ve böylelikle özgürlük hissini ortaya çıkaran eylem kombinasyonları özgürlük alanlarını oluşturur. Özgürlük alanlarının kesişmesi ve birleşmesi etik alanında özgürlük konusundaki tartışmaların temelini oluşturmaktadır. K_1 ve K_2 kişilerinin özgürlük alanlarını -bu kişilerin yönelimleri sonucunda kendilerinin kurduğu eylem kombinasyonlarını içerecek biçimde- sırasıyla E_1 ve E_2 olarak ele alalım.

Bu kişilerin kavram dünyasındaki eylemlerin tümü $A_1, A_2, A_3, \dots, A_n$ olsun. Bu durumda, K_1 ve K_2 kişileri gerçekleştirebileceklerini düşündükleri eylemlerden oluşan

$$E_1 = \{A_1, A_2, A_3, A_4\}$$

$$E_2 = \{A_5, A_6, A_7\}$$

biçiminde farklı özgürlük alanına yönelsinler. Buna göre, mevcut eylem kombinasyonuna yönelim göstermek şartıyla özgürlük hissini bir sorgulamasına girdiği ortak anlarda iki kişi de özgürlüğü hissedecektir. Bu sorgulamada her iki kişi de özgürlüğü hisseden olarak birbirinin farkındadır ya da özgürlüğü yüklenilen kişiler olarak bir arada değerlendirilir. Ancak, bu özgürlük alanları,

$$E_1 = \{A_1, A_2, A_3, A_4\}$$

$$E_2 = \{A_4, A_6, A_7\}$$

biçiminde bir kombinasyonla sorgulamaya tabi tutulursa, K_1 ve K_2 kişilerinin A_4 eylemini bu şartlarda gerçekleştirme olasılığı tartışma konusu olur. Öyle ki bu kişiler, bu eylemi birbirinden bağımsız ayrı ayrı ama zamansal olarak aynı anda ve ortamda gerçekleştirebilecekleri gibi, birlikte de gerçekleştirebilirler. Eğer bu olasılık iki kişinin bilincinde de mevcut ise bu eyleme yönelik bir özgürlük sorgulamasında her iki kişi hem hisseden, hem de yüklenen olarak özgürlüğün varlığını hisseder. Ancak, bu olasılık mümkün değilse, yani A_4 eyleminin iki kişi tarafından birlikte gerçekleştirilme olanağı yoksa ve her iki kişi de bu eylemi içeren bir kombinasyona yönelmiş ise güç dengelerine yönelik bir sorgulama da devreye girer. Eylemi gerçekleştirmede ya da diğer kişinin gerçekleştirmesini engellemede bir taraf daha güçlü (örneğin K_1 güçlü olsun) ve bunun devreye sokulacağı bilinir bir durumda ise kişilerden birisi hisseden olarak özgür, diğeri özgür değildir. Bu örnekte, K_1 özgür olduğunu hissederken, K_2 kendisini özgür hissetmez. Yüklenen özgürlük açısından da düşünecek olursak örnekte, K_1 kişisi K_2 kişinin özgür olmadığını düşünürken, K_2 kişisi, K_1 'in özgür olduğunu düşünecektir. Benzer biçimde A_4 eylemini taraflardan birisi

zamansal olarak önce gerçekleştirirse ve bu durum A_4 eyleminin diğer kişideki gerçekleşme olanağını ortadan kaldırırsa, özgürlük hissinin sorgulamasının sonuçları da değişiklik gösterecektir. Marcuse de, siyaset felsefesinde “ özgür insanlar kurtuluş gereksiniminde değildirler ve ezilenler kendilerini kurtaracak denli güçlü değildirler” diyerek güç kavramını ön plana çıkarır (Marcuse, 1998: 13).

Bazı durumlarda ise A_4 eylemi K_1 'in eylem kombinasyonunda yer almasa da A_4 eyleminin K_2 tarafından gerçekleştirilmesine gücü dolayısıyla izin vermeyebilir. İşte bu izin vermeme nedeni hukuksal, etiksel ya da ahlaksal bir takım gerekçelere dayanabilir. İşte mevcut etik tartışmalarının en şiddetle gerçekleştiği nokta da burası gibi durmaktadır. Bazen de bir takım inançlar devreye girer ya da bu eylemin toplumsal yapıyı ve dolayısıyla farklı açılardan ele alınması mümkün olan tek tek kişilerin de varlığını tehlikeye atacağı düşüncesiyle bu olur. Buna göre K_2 , K_1 'in içinde yer aldığı ya da içinde yer almasa da ilişki halinde bulunduğu toplumsal bir üst yapıyı temsil edebilir.

Diğer açıdan ele alınacak olursa tekrardan ve eylemde bulunmaktan ayrı olarak, aynı A_4 eylemine yönelmiş olmanın bilgisi, her iki zihinde de sadece K_1 ve K_2 kişilerinin de bu eylem kombinasyonuna dahil edilmesiyle mevcut özgürlük alanını en az iki katına çıkaracaktır. Bu durum, özgürlük hissinin artmasına ve birlikte hareket etme durumunda da üçüncü şahısların karşısında olası özgürlük hissi sorgulamalarında ve eylem çakışmalarında gücün artmış olmasını sağlayacaktır.

Bireysel özgürlük alanlarının birleşmesi topluluğun özgürlük alanının sınırını belirler. Bu alanların kesişimindeki sorunlar hukuksal olarak çözümlenirse, topluluğun özgürlük alanı genişler. Aksi halde ortaya çıkan gerilimden ya yeni bir toplum çıkar ya da mevcut topluluk kendi içinde güçlü olanın zaferiyle sonuçlanan bir mücadeleye şahit olur. Çünkü, “var olan özgürlükler ve var olan doyumlar egemenliğin istemlerine bağlanırlar; kendileri birer baskı aracı olurlar” (Marcuse, 1998, 79).

Toplumun özgürlüğünden bahsetmek bu şekilde mümkündür. Ayrıca toplum, ancak diğer toplumların varlığında bir özgürlük yorumlamasına dahil edilebilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜĞÜK VE EĞİTİM

Eğitimdeki ana amacın ekonomik bir takım çıkarımlar olamayacağını Marx, “Bir öğretmen, öğrencilerinin kafasına vurmasına ek olarak okulun sahibini zenginleştirmek için de eşek gibi çalışıyorsa, üretken bir emekçi sayılır. Okul sahibinin sermayesini sosis fabrikası yerine öğretim fabrikasına yatırmış olması hiçbir şeyi değiştirmez” biçiminde dile getirir (Marx, 2017: 49). Bu düşüncenin kabul görmesi tek başına daha iyi bir eğitim için yeterli değildir. Özgürlük; idealist, realist, natüralist, kültürel, pragmatist, bireyci vb. yaklaşımlarla öne çıkan klasik eğitim felsefesinde, kavramsal değerlere vurgu yapan analitik eğitim felsefesinde ve eleştirel eğitim felsefesinde tartışılmalı bir kavram olmuştur. Çoğu zaman eğitimin etkin olarak sürdürülebilmesi için -klasik anlamda- eğitim ortamının özgür olması gerektiği vurgulanmıştır.

Eğitim, hiç kuşkusuz günümüzde tüm ülkelerin, toplulukların, ya da kişilerin tek tek var oluşlarının devamını sağlamanın ya da yaşam standartlarını ortaya koyma ve sürdürüp geliştirmesinin en önemli aracı konumundadır. Elbette, bu anlamda eğitimin epistemolojik, ontolojik, politik ve en çok da etik boyutları ele alınmalıdır. Ancak, tez ile ilgili olarak, madem ki eğitimin en önemli boyutlarından birisi etik boyutu ve etiğin de en önemli tartışılan kavramlarından birisi özgürlük, o halde özgürlüğün tezde vurgulandığı anlamda eğitim ile olan ilişkisini de tartışmak gerekebilir.

5.1. Özgürlüğün Eğitimdeki Rolü

Kişi sayısı ve toplum yapısının niceliksel özelliklerine bakılmaksızın -yani isterse tek bir kişi olsun- eğitimin söz konusu olduğu her yerde bilgiye ulaşma, bilgiyi üretme, yaratıcı düşünce ya da eserlerin ortaya çıkmasını sağlama amacı tezde ortaya konan özgürlük anlayışı ile değerlendirildiğinde eğitimin olanaklarının daha etkin kullanılması da sağlanmış olacaktır.

İster eğitimin sistem olarak var olduğu toplumlarda, isterse belirli bir sisteme bağlı olmayan daha kaotik ortamlarda öğretmen ile öğrenci arasındaki bilgi aktarımı, - ayrıca bütün olarak davranış ve düşünce yapısında hedeflenen değişim ya da sürekliliğin sağlanmasında- farklı mevcut ve muhtemel olasılıkların varlığını kendi kapalı devresinin dışında tutamaz.

Bireysel özgürlüğün engeli olarak da kimi zaman ele alınan ve eleştirilen eğitim, etik alanın konusu olarak sorumluluklar ve farklılıklar karmaşası üzerinden hareket etmek durumunda bırakılmıştır.

Bir toplumun, bir devletin ideolojik bir aygıtı olarak değerlendirilebilen bütün bir eğitim sisteminin yanında, herhangi bir bilgi aktarımına eşlik eden ve öğretenin öğrenciye ait her türlü davranış değişikliğine yol açan tüm eğitim türleri bu tezde bahsedilen eğitim kavramının genel içeriğini oluşturmaktadır. Bu bağlamda özgürlük kavramı, eğitimin amaçları açısından değil, eğitimin işleyişi açısından ele alınmalıdır. Bu yüzden, eğitim almış bir “birey” in eğitimin toplumsal amaçlarını değerlendirmedeki yetersizliği, eğitimin işleyişinin eleştirisini yapmasına engel değildir. Bu durum, hayatı boyunca nefes aldığının farkına varan birisinin nefes alıyor olmanın amacından ziyade daha iyi nefes almanın sağlayacağı faydalar bilinciyle bunun koşullarını sağlama çabasında olmasına benzer. Her türlü eğitim, kaostan sağladığı sayısız olanaklara sahiptir ve bu olanakların neredeyse tamamı özgürlük kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Eğitimin uygulanış biçimlerinin birbirine benzer olduğu durumlarda bu türden olanakların fark edilmesinden söz edilemez. Bu farkındalığa, öğretmenlerin ve eğitim sistemlerinin bir bütün olarak sahip olması gerekir.

Nasıl ki bir derste herhangi bir konuyu öğreten öğretmenin iyi olması durumunda öğrenilen bilgi düzeyi ve devam ettirici motivasyon daha etkili ise, her bir birey de bir öğretmen olarak kendisini öğretme teknikleri açısından geliştirmelidir. Bu öğretme eylemi kişinin kendisine doğru (bir başkasından öğrenmeden farklı olarak) öğrenme eylemini de kapsayıcı bir biçimde olabileceği gibi karşısında bulunan öğrenenlere doğru da olabilir. Özgür olmayan bir bireyin öğretebilme ve öğrenebilme olanağı kısıtlanır. Kavramların ve bilimsel bilgilerin ve tekniklerin aktarımı yanında özellikle davranışların öğretilmesi bireylerin özgürlüğünü gerektirir. Bu özgürlüğün niteliği de içsel ve dışsal olarak sağlanmalıdır. Aksi durumda davranışların eğitilmesi ikna temelinde olduğunu iddia etse bile bir tür zorlamaya dönüşecek ve bireyin algı, bilinç ve düşünme durumunda olan bir eylem varlığı olarak değerlendirilmesini imkansız hale getirecektir. Bir birey ancak özgürse ve bunu hissederse kendisine özgü ve kendisi için en iyi olan bir öğretme yöntemi geliştirebilir. Eğer bu birey ilk önce kendi kendisinin bir öğretmeni olduğunun bilincine varırsa bu durumda kendi öğrenme olanaklarını en iyi şekilde kullanmanın yollarını arama ve bulma imkanına kavuşacaktır. Böylelikle öğrenen birey aslında bir öğretmen olarak karşısındaki öğretmenin vermeye çalıştığı eğitimin daha büyük bir kısmına sahip olmayı başarır. Bu şekilde karşılıklı öğretmen olmanın bilincinde kurgulanan bir eğitim anlayışı, bireylerin kendini ve karşısındakini daha iyi tanımasına ve böylece diğer bireyler arasındaki farklılıkların bilincine varmasına yardımcı olur. Birey, ancak içinde yaşadığı ve aynı zamanda yaratıcısı olduğu kaos ortamında yaptığı özgür seçimlerin sorumluluğunun farkına varabilir. Bu farkındalık eğitimin neredeyse her

seviyesinde ve tüm yaş gruplarında hedeflenen bir davranış biçimidir ancak ne ölçüde gerçekleştiği tartışılabilir bir durumdur.

Özgürlük ve disiplin ya da özgürlük ve sorumluluk arasında yaratılan kavramsal tartışmalar, genellikle sonuçsuz kalmakta, ortaya konan pek çok detaylı eleştiri ile birlikte gerçek anlamda var olan sorunların çözümü ve potansiyellerin ortaya çıkması konusunda yapıcı bir rol üstlenememektedir. Özgürlük kavramı ile disiplin veya sorumluluk kavramlarının birbirinin yerine geçebilen veya birbirine zıt kavramlar olarak ele alınması sakıncalıdır. Bu türden tartışmalar aslında bireysel özgürlüklere ve toplumsal özgürlük anlayışına zarar vermektedir. Sorumluluk ve disiplin kavramları daha çok etik olarak ele alınıp değerlendirilmelidir. Eğitimde disiplin ve sorumluluk, özgürlük kavramından daha öncelikli olarak vurgulanır. Bu da, sorumluluk ve özgürlüğü karşı karşıya getirir ve eğitimde bu süreç genellikle özgürlük aleyhine işler. Matematiksel modellemede eylem kombinasyonlarının azalması böylece kaçınılmaz olur. Disiplin ve sorumluluk bilincinin pratik ve zihinsel eylemlerdeki rolü, daha çok eğitimin yapılabiliirliğiyle alakalıdır. Özgürlük ise beraberinde eğitimin daha etkili olmasını ve sürekliliğini sağlar. Bu bakımdan özgürlük ve disiplin arasında ya da özgürlük ve sorumluluk arasında bir denge aramak anlamsız olacaktır. Mevcut tartışmalarda, her türlü disiplinden arındırılmış bir ortamda bulunan bireyin özgür olduğu iddia edilemez. Benzer şekilde sorumluluk sahibi olmayan bir bireyi de özgür olarak tanımlamak mümkün değildir. Oysa ki sorumluluk tartışmaları kendisini özgür hisseden bireyin eyleme geçme aşamasında devreye girer. Bir başka deyişle, özgürlüğün hissedilmesinde ya da yüklenilmesinde sorumluluk ana etken değildir. Disiplin ve sorumlulukların özgürlük hissinin ortaya çıkışındaki eylem kombinasyonlarının artmasını sağlayacak biçimde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Özgürlük kavramı daha önce nitelik ve nicelik açısından tartışılmıştı. Eğitimde de öğrenciye sunulan imkanların niteliğindeki farklılıklar, öğrencinin ve dolayısıyla da toplumun özgürlük kavramını yorumlamasında büyük öneme sahiptir.

Elbette ki, özgürlük kavramını sadece insanlar üzerinde düşünmeyi denemek bir çözüme kavuşmak için kabul edilebilir bir yol olacaktır. Zihinsel özgürlük olarak anlaşılan şey, aslında çoğu bireyde de tecrübelerin dilinde mevcut olan kavramların eylemsel kombinasyonlarıdır. Bu kombinasyonların matematiksel olarak sayısı daha önce belirtildiği gibi en az o kişinin kendi dünyasında sahip olduğu kavramların oluşturduğu alt kümelerin sayısı kadardır. Bazı bireyler özgür bir zihin potansiyelini kullanma ve yaşama şansını yaşar ki bunlar daha önce söylenmemiş bir kavram, düşünülmemiş bir kombinasyon veya bir teorem üretir. O teoremi ürettikten sonra zihin yine özgür olmaktan çıkar ve potansiyel

durumuna geçer. O halde zihinsel özgürlük anlıktır. Hayatı boyunca a ve b yiyecekleri ile karnını doyuran bir kişi bu iki yemekten birisini veya ikisini seçme ya da hiç birini seçmeme durumunda seçimlerinde zihin olarak özgür değildir. Pratik olarak özgür hissedebilir o da bilgi düzeyinin yetersizliğindendir. Başka bir yiyecek olasılığını düşündüğü anlarda ise ancak bu bireyde anlık olarak ortaya çıkan özgür bir zihinden bahsedebiliriz.

Böylece, eğitimde asıl hedef anlık olarak ortaya çıkabilen zihinsel özgürlüklerin gerçekleşmesini sağlamak ve potansiyellerini yaşatmak olmalıdır. Bu sayede birey, farklı kavramsal kombinasyonları düşünebilme veya yeni kavramlar, teoremler ortaya koyabilme şansına sahip olacaktır. Tüm bunlar fiziki özgürlüklerin yaşanabilmesinin ön koşuludur. Zihinsel olarak özgürlüğü düşüncenin tahmin edilemezliğiyle açıklamak mümkündür. Ancak bahsedilen durum, kişinin kendisinin özgür olduğu düşüncesine kapılmasına ve özgür hissetmemesine neden olabilecek durumların farkında olmamasına yol açar. Tüm insanlar anlık olarak özgür hissedebilir ve bu, daha önce hiç düşünmediği kombinasyonların aklına gelmesiyle de mümkündür.

O halde özgürlük yaşantısı farklı olasılıkların gerçekleşebilmesine olan inanç olarak değerlendirilebilir. Pratik bir eylemde de, zihinsel faaliyetlerde de durum böyledir. Pratik eylemlerin kontrolü, gözlemlenmesi mümkün olarak algılandığı için sınırlı olarak ele alınırken zihinsel faaliyetlerde kontrolün mümkün olmadığı düşüncesiyle bu anlamda bireyler kendini özgür hissedebilir. Aslında pratik eylemlerin sınırlandırılması ise zihinsel olarak özgürlük yaşantısını da doğrudan etkiler. Spinoza'nın deyimiyle;

her kim duygulanışlarını ve iştahlarını yalnız hürriyet sevgisiyle yöneltmeye çalışırsa, gücü yettiği kadar erdemleri ve onların nedenlerini bilmeye, onların doğru bilgisinden doğan gelişmenin tam olgunluğuna kendini bırakmaya; fakat hiçbir zaman insanların kötülüklerini göz önüne almamaya, insanlığı alçaltmamaya, sahte bir hürriyet görünüşü ile gelişmemeye çalışacaktır. Her kim bu kuralı dikkatle gözelecek (ki, bu güç değildir) ve ona göre yaşamaya kendini alıştıracak olursa, şüphe yok kısa bir zamanda hareketlerini, etkilerini, aklın emrine göre yöneltecektir (Spinoza, 2011: 274).

Bir bakıma Spinoza'ya göre, gerçek özgürlük akıl ile ilişkili olduğu için, özgürlük kombinasyonları da rasyonel olmak zorundadır denilebilir. Bu anlamda, tezde kurgulanan özgürlük hissinin sorgulanmasındaki matematiksel modelleme daha anlamlı olmaktadır.

Bir öğrenci eğitim aldığı süre içerisinde tahmin bile edemeyeceği olasılıkların tecrübe edilebileceğini bilerek düşünme alışkanlığı geliştirmelidir. Yaratıcı düşünce denilen düşünce tarzının işlevselliği bu özgür düşüncenin ortaya çıkma sıklığıyla orantılıdır. Elbette ki düşünmeyi, eylemini düşünülecek olana dikkatli bir şekilde yönelmekle öğrenebiliriz (Heidegger, 2013: 2).

Eğitimde, sınırlı bir özgürlükten bahsedilebilir mi? Başı boş ve bilincin etkin olmadığı bir yaşam anında özgürlük sorgulaması yapmak anlamlı değildir. Bu durumda, ancak özgür olduğuna inandırılmış veya özgürlüğü yüklenilmiş bir bireyin varlığı söz konusu olur. Bir öğrenci açısından düşünce kombinasyonlarının tahmin edilemediği ya da sayılamayacak kadar çok olduğu bir durum olabilir. Tüm bu sorunu ortadan kaldırmak, aslında özgür olmayan bu türden bireylerin kaosun farkına varması ve düşünce özgürlüğünün ancak daha önce düşünmediği olasılıkların hayata geçirilmesiyle sağlanabileceğini öğrenmesi eğitimlerin temel hedefi olmalıdır. Bu anlamda özgürlük, bilmediği sonsuz şeyin farkındalığıyla birlikte öğretilen veya verilen şeylerin kombinasyonlarını ilk defa kurabilmekle alakalıdır. Örneğin, evinin salonuna perde almaya karar veren bir kişi, almadan önce olası renk, boy, kumaş ve salona uyum gibi pek çok daha önce düşünmediği kombinasyonları bir araya getirirken özgür bir birey olarak kabul edilebilir. İşte bu kombine etme olayını eğitimde sağlamanın yolları tartışılmalıdır. Mevcut kaotik yaşam biçiminin deneyimi bu konuda yardımcı olabilir. Benzer biçimde, elde edilen bilimsel bilgilerdeki güncellemeler ile doğru ve yanlış ilişkili sorgulamalar da bu amaca katkıda bulunabilir. Unutulmamalıdır ki, “bilimsel bilgi dahil olmak üzere her türlü bilgi hata payını ve yanlış olabileceği ihtimalini içinde taşır. Eğitim, bilginin doğru veya yanlış olabilecek ikili ihtimalini göz önüne almak zorundadır” (Filiz, 2018: 271).

Eğitimde fırsat eşitliği hedefinin gerçeğe dönüşebileceği uygulamaların en gerçekçi olanı, özgür bireylerin davranış olanaklarında ortaya konulabilir. Özgürlük hissinin bilinçte sürekli bir şekilde var oluşunu sağlamak, bu anlamda zor olarak kabul edilir. Eğitimin temel amaçlarından birisi bireylerin özgürlük alanlarını genişletmek olmalıdır. Eğitim, ya özgürlük alanlarını genişletme yollarını bireye matematiksel modelleme ile öğretir ve birey bu alanın içeriğini belirleyen eylem kombinasyonlarını kurabilme becerisine kavuşur, ya da eğitimin kendisi bireyin eylem olanaklarını ona doğrudan etkide bulunarak artırır.

Alışkanlığa dönüşen tepkiler ve benimsenmiş baskılar, toplumun önemi ve büyüklüğü karşısında bireyi anlık olarak önemsiz bir konuma itebilir. Öğretmenin ve eğitim sistemini planlayıcıların özgürlüğü bu noktada bireysel özgürlüğü kazanmak için devreye girmelidir. Elbette, ortak ülkülerin varlığı ve toplumsal hedefler, toplumlar arası rekabetin varlığında önemini korumaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki, bireysel özgürlük alanları genişletilmedikçe toplumsal özgürlük alanının genişlemesinden bahsedilemez. Bu durumda toplum, diğer toplumlar karşısında her türlü üretimde geri kalır ve toplumsal özgürlük alanlarının daraldığı bir durumda bireysel özgürlük alanları da daralır.

SONUÇ

Bu çalışmada, etiğin en temel kavramlarından biri olan özgürlüğü, matematiksel bir modelleme açısından analiz edilmiştir. Bu anlamda da özgürlük kavramı bağlamında, matematiksel bir modellemenin olanağı sorgulanmıştır. Kurgulanan modellemenin temelinde eylem kombinasyonlarının kurulması yatmaktadır. Buna göre, bilincin yöneldiği eylemlerin kombinasyonları zaman kurgusundan bağımsız ise tekrar olanakları sayılamayacak kadar çoklukta algılanabildiği için özgürlüğün varlığına yönelik bir değerlendirmede bulunmak mümkün olur. Ancak, tezde açıklandığı gibi bilincin yöneldiği n tane eylem içerisinde r tanesinin zamansal sıralamayı da içeren kombinasyonlarının sayısını (K);

$$K = \binom{n}{r} \cdot [r! + \binom{r}{2} \cdot (r-1)! + \binom{r}{3} \cdot (r-2)! + \dots + \binom{r}{r} \cdot 1!]$$

olarak modellenmiştir. Bu modellemede ise seçilen eylemlerin sadece belirli bir kısmının ($2,3,4,\dots,r$ tanesinin) aynı anda olma olasılığı ele alınmıştır.

Hiç kuşku yok ki çok daha karmaşık modellemeler mümkündür ve gelecekte yapılma olasılığı da vardır. Bu çalışmada, bazı şartlarda bunun mümkün olduğu otaya konulmaya çalışılmıştır. Tezde de vurgulandığı gibi, matematiksel ifadelerin gücü daha çok onların anlamsal birleştiriciliğindedir ve matematiksel modelleme, bu noktada felsefe açısından büyük önem taşır. Özgürlük konusunda mevcut tartışmaların matematikten uzak olması, bu tartışmaların geçmiştekine benzer bir biçimde devam etmesinin nedenlerinden biri olarak gözükmektedir.

İnsan eylemlerinin açıklanmasındaki epistemolojik yetersizlikler, özgürlüğün etik alanın bir kavramı olarak tartışılmasının önünde büyük bir sorun olarak gözükmektedir. Ancak, bu eylemlerin olası kombinasyonlarının sorgulanmasına bağlı bir özgürlük hissi soruşturması yapılabilir. Bu açıdan özgürlük kavramı, antropolojik açıklamalara başvurmadan ve anlamlandırmanın ötesinde doğrudan özgürlük hissinin ortaya çıkmasına yönelik matematiksel bir modelleme ile ele alınabilir.

Bilincin yöneldiği eylem olanaklarının gerçekleşmesine yönelik ortaya çıkan sorgulama, özgürlük hissinin varlığını ya da yokluğunu belirler. Bilinç, özgürlük kavramının her türlü ele alınışında nesnesi ile birlikte değerlendirmeye katılır. Bilincin varlığı iki farklı öznde ayrı ayrı ele alınmalıdır. Bu ise iki farklı öznenin varlığına işaret eder: Özgürlüğü hisseden özne ve özgürlüğü yüklenilen özne. Her türlü zihinsel sürece eşlik eden bilinç, bireyin deneyim sürecinde belirleyicidir. Deneyimler ise kişinin eylem kombinasyonlarını ortaya koyabilmesine etki eder. Deneyimlerin etkisi bilgi ve inanç ile birlikte ortaya çıkar. Bu

nedenle, bilincin açık olduğu ve bilgiye ya da inanca dönüşebilen deneyimler, özgürlük sorgulamasında hem eylem kombinasyonlarının belirlenmesine hem de belirlenen bu eylemlerin gerçekleşme olasılığını belirlemede yardımcı olur.

Özgürlüğün hissedilen ve yüklenilen özgürlük olarak ayrı ayrı ele alınması, özgürlüğü hakkında konuşulan kişinin eylem kombinasyonlarına yönelik bilginin kestirilemez oluşundan dolayı gereklidir. Bir bakıma, özgürlüğün analiz edilemez, tanımlanamaz ya da sınırlarının çizilemez bir alan olmasının temel nedeni, bu ayrımın yapılmamış olmasındandır. Ortada, evrensel olarak algılanabilen, kişilerin ortak olarak var ya da yok olarak ele alabileceği bir özgürlük kavramı olamaz. Bu anlamda bir kişi kendisini özgür hissederken, aynı anda bir başkası bu kişinin özgür olmadığını iddia edebilir. Tüm bunlar, hissedilen ve yüklenilen özgürlüğün varlığına ilişkin sorgulamalarda mümkün olan eylem olasılıklarının aynı olarak belirlenememesinden kaynaklanır.

Evrende bir düzen varsa, olası periyodun insan deneyimine sığamayacak bir biçimde büyüklüğünden dolayı henüz bilinemez bir yapıdadır. Çünkü düzen, periyodik bir değişimi içerir ve bunun gözlemi günümüzde ancak matematikte mümkündür. Evrenin her bir köşesi bu yüzden kaotik değişimlere ev sahipliği yapar. Kaosun varlığının deneyimi, eylem kombinasyonlarının fark edilmesinde rol alır. Böylece, özgürlük hissinin ortaya çıkmasına ya da kaybolmasına neden olur.

Zihnimizdeki geometrik şekillerle o şekillerin doğadaki nesnel temsilcileri arasındaki ilişki ve özgürlük ile onun hissi arasındaki ilişki benzerdir. Böylece, özgürlüğü ancak hissedildiği zaman, özgürlüğün zihindeki idesini de ancak hissiyata döküldüğü ve pratik yaşama ait bir deneyim nesnesi olarak ele alındığı zaman daha iyi tanımlayabiliriz.

Özgürlük kavramının etiğin temel kavramlarından olması, onun matematiksel bir modellemeyle açıklanmaya çalışılmasına engel değildir. Çünkü etiğin de temelinde mantık vardır. Elbette ki, özgürlüğün sadece eylemlerle birlikte ele alma zorunluluğunun olmadığı unutulmamalıdır. Ancak eylemlerle birlikte ele alma, etiğin konusu olarak özgürlüğün sorumluluk kavramını gündeme getirmesine yol açmaktadır.

Sonuç olarak şu temel noktaları belirleyebiliriz:

Özgürlük hissi, temel olarak bilincin yöneldiği eylem kombinasyonlarının gerçekleşmesine yönelik bir bilgi ya da inanç ile ilgilidir.

Kişi yöneldiği eylem kombinasyonlarının gerçekleşebileceğini bilir, inanır ya da hissederse kendisini özgür hissedebilir. Aksi halde özgür olmadığını düşünür.

Kişi, başkasının özgürlüğü hakkında yargıda bulunurken, o kişinin gerçekleştirebileceği ya da gerçekleştiremeyeceğini düşündüğü eylemlerin kombinasyonlarına

yönelerek karar verir. Bilgi ve inançlar bu değerlendirmede yine devrededir. Bu anlamda kendisini özgür hissetmeyen bir kişi aynı anda bir başkası tarafından özgür olarak nitelendirilebilir.

Yaratıcı düşünce eylem kombinasyonlarını kurabilen düşüncedir ve bu anlamda özgürlük hissini hep yaşatır ve kullanır.

Eylem kombinasyonlarının yapılabilmesinde de bilgi ve bilincin farkındalığı belirleyicidir.

Eylem kombinasyonlarının matematiksel modelleme açısından olanaklı olduğu durumlar vardır.

Özgürlük genellikle anlık olarak hissedilir ve yüklenilir. Deneyimlenen kaosun varlığı bu duruma yol açar.

Gerçekleşmesi olanaklı eylemler özgürlük alanlarını oluşturur.

Özgürlük alanlarının kesişmesi durumunda güç dengeleri, özgürlük hissini yeniden sorgulanmasına ve değerlendirilmesine yol açar.

Özgürlüğün etik alandaki yeri ve önemi ise mevcut kaos ve düzen çabası içinde sahip olunan eylem olanaklarının tercihinde, artırılmasında, azaltılmasında ve amaçlarında yaşanması muhtemel tartışmalarda ortaya çıkar.

Madem ki özgürlük hissini varlığına ilişkin sorgulamalarda bilgi ve inançlar belirleyicidir, o halde eğitim konusuna özgürlük tartışmalarında ayrıca yer verilmelidir. Eğitimin yaratıcı düşüncelerin ortaya çıkmasındaki etkisi bir bakıma özgürlük hissini de ortaya çıkması ile ilişkilidir.

Böylece, matematiksel modellemenin yardımıyla özgürlük hissini ortaya çıkmasında ve kaybolmasında temel faktörler belirlenmiş olmaktadır. Gelecekte daha iyi ve farklı modellemelerle birlikte, bu hissini ortaya çıkma durumlarını daha iyi anlamak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2012). *Sahicilik Jargonu*. (çev. Ş. Öztürk). Metis Yayınları, İstanbul.
- Aristoteles, (2015). *Eudemos'a Etik*. (çev. S. Babür). BilgeSu Yayıncılık, Ankara.
- Baalki, R. (1997). *A Modern Arabic-English Dictionary*. Dar El-İlm Lilmalayin, Beirut.
- Bahtin M. (2005) *Sanat ve Sorumluluk*. (çev. C. Soydemir). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2011). *Postmodern Etik*. (çev. A. Türker). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2015). *Özgürlük*. (çev. K. Eren). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Berman, M. (2011). *Özgünlüğün Politikası*. (çev. N. Yıldız). Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Carr, A. (2016). *Pozitif Psikoloji*. (çev.Ü. Şendilek). Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Çelgin, G. (2011). *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*. Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Filiz, Ş. (2014). *Ahlakın Akli ve İnsani Temelleri*. Say Yayınevi, İstanbul.
- Filiz, Ş. (2018). *Felsefi Sağaltım*. Pales Yayınları, İstanbul.
- Fromm E. (2010). *Özgürlük Korkusu*. (çev. S. Koçak). Doruk Yayınları, İstanbul.
- Gleick, J. (2003). *Kaos*. (çev. F. Üçcan). TÜBİTAK Yayınları, Ankara.
- Hegel, G. W. F. (1997). *Doğa Felsefesi-I Mekanik*. (çev. A. Yardımlı). İdea Yayınevi, İstanbul.
- Heidegger, M. (2013). *Düşünmek Ne Demektir?* (çev. R. Şentürk). Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Hilav, S. (2014). *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- James, W. (2015). *Pragmatizm*. (çev. T. Karakaş) İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kabaağaç S. ve Alovera, E. (1995). *Latince-Türkçe Sözlük*. Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Kant, I. (2009). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. (çev. İ. Kuçuradi). Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Kierkegaard, S. (2009). *Etik-Estetik Dengesi*. (çev. İ. Kapaklıkaya). Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Krishnamurti, J. (2005). *Özgürlük Üzerine*. (çev. N. Demirdöven). Ayna Yayınevi, İstanbul.
- Lukács, G. (1999). *Estetik I*. (çev. A. Cemal). Payel Yayınevi, İstanbul.
- MacIntyre, A. (2001). *Erdem Peşinde*. (çev. M. Özcan). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Marcuse, H. (1998). *Eros ve Uygarlık*. (çev. A. Yardımlı). İdea Yayınevi, İstanbul.
- Marcuse, H. (2010). *Tek Boyutlu İnsan*. (çev. A. Yardımlı). İdea Yayınevi, İstanbul.
- Marx, K. (2017). *Zincirlerimizden Başka Kaybedecek Neyimiz Var?* (çev. P. Demirel). Aylak Adam Yayınları, İstanbul.

- Mazur, J. (2017). *Matematiksel Sembollerin Kısa Tarihi*. (çev. B. Gönülşen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Nietzsche, N. (2009). *Putların Alaca Karanlığında*. (çev. S. Kutoğlu). Alter Yayıncılık, Ankara
- Özlem, D. (2008). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Özlem, D. (2010). *Etik-Ahlak Felsefesi*. Say Yayınevi, İstanbul.
- Ponty, M. M.. (1996). *Göz ve Tin*. (çev. A. Sosyal). Metis Yayınları
- Ponty, M. M. (2017). *Algının Önceliği*. (çev. Y. Yıldırım). Alfa Yayınları, İstanbul.
- Rossi, J. G. (2001). *Analitik Felsefe*. (çev. A. Altınörs). Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Russell, B. (2017). *Felsefe Sorunları*. (çev. V. Hacıkadiroğlu). Say Yayınları, İstanbul.
- Sartre, J. P. (2010). *Varoluşçuluk*. (çev. A. Bezirci). Say Yayınları, İstanbul.
- Schopenhauer, A. (2000). *İstencin Özgürlüğü Üzerine*. (çev. M. Söyler). Öteki Yayınevi, Ankara.
- Schopenhauer, A. (2009). *Hukuk, Ahlak ve Siyaset Üzerine*. (çev. A. Aydoğan). Say Yayınları, İstanbul.
- Schopenhauer, A. (2014). *Bilmek ve İstemek*. (çev. A. Aydoğan). Say Yayınları, İstanbul.
- Schopenhauer, A. (2017). *Akıl Zayıflığı*. (çev. A. Aydoğan). Say Yayınları, İstanbul.
- Spinoza, B. (2004). *Siyaset Üzerine*. (çev. A. Timuçin). Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- Spinoza, B. (2011). *Etika*. (çev. H. Z. Ökten). Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Stein, J. (Ed). (1981). *The Random House Dictionary*. Random House, New York.
- Tepe, H. (2011). *Etik ve Metaetik*. Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Ural, Ş. (2011). *Basitlik İlkesi*. Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Whitehead, A. N. (2009). *Sembolizm*. (çev. K. Yılmaz). Şule Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, C. (2004). *Matematiksel Düşünme*. Remzi Kitabevi, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Kemal ÇİNÇİN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Akev Koleji, Antalya, 1996
Lisans Diploması	Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik Öğretmenliği, Ankara, 2001
Yüksek Lisans Diploması	Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, 2015, Isparta
Tez Konusu	Özgürlük Sorgulamasında Matematiksel Modellemenin Olanağı
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Isparta Doğa Koleji (2017- Devam Ediyor)
E-Posta	kml-math@hotmail.com